МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему »Місцеві податки і збори, та їх роль у формуванні місцевого бюджету»

Виконав : студент 2 курсу, групи 8.0724-фк-з
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньої програми Фінанси і кредит
О. В. Дмитрієнко

Керівник к.е.н., доцент Горбунова А.В.
Рецензент к.е.н., доцент Лепьохін О.В.

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітня програма Фінанси і кредит

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____А.В. Череп

«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Дмитрієнку Олександру Васильовичу

1. Тема роботи: «Місцеві податки і збори та їх роль у формуванні місцевого бюджету» керівник роботи: Горбунова Анна Володимирівна, к.е.н., доцент затверджені наказом ЗНУ від 25 березня 2025 р. № 440-с.

2. Строк подання студентом роботи: 03 листопада 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: дані звітів про виконання місцевих бюджетів Запорізької області, офіційні матеріали Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України. Державної служби статистики України, а також монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): аналіз законодавчої бази, що регулює місцеві податки та збори в Україні; вивчення механізмів справляння місцевих податків і зборів; оцінка ефективності використання податкових надходжень в місцевих бюджетах;

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 6 рис. та 11 табл.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Горбунова А.В., доцент	16.05.2025 р.	16.05.2025 р.
2	Горбунова А.В., доцент	17.06.2025 р.	17.06.2025 р.
3	Горбунова А.В., доцент	01.08.2025 р.	01.08.2025 р.

7. Дата видачі завдання: 02 квітня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	02.04.2025 р. – 07.05.2025 р.	виконано
2.	Виконання вступу	08.05.2025 р. – 15.05.2025 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	16.05.2025 р. – 16.06.2025 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	17.06.2025 р. – 31.07.2025 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	01.08.2025 р. – 15.09.2025 р.	виконано
6.	Формулювання висновків	16.09.2025 р. – 30.09.2025 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	01.10.2025 р. – 02.11.2025 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	03.11.2025 р.	виконано

Студент _____ О.В. Дмитрієнко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ А.В. Горбунова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.О. Щебликіна
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Обсяг: 95 с., 6 рис., 11 табл., 70 джерел, 2 додатки.

Об’єкт дослідження – процес формування місцевого бюджету через систему місцевих податків і зборів.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів функціонування місцевих податків і зборів у системі місцевого самоврядування та їх вплив на формування місцевого бюджету.

Мета роботи – аналіз та вдосконалення механізмів управління місцевими податками і зборами для підвищення ефективності формування місцевого бюджету та забезпечення фінансової стабільності.

Завданням дослідження є: аналіз законодавчої бази, що регулює місцеві податки та збори в Україні; вивчення механізмів справляння місцевих податків і зборів; оцінка ефективності використання податкових надходжень в місцевих бюджетах; визначення проблем і перспектив розвитку системи місцевого оподаткування.

Методи досліджень:, порівняння та статистичного дослідження для оцінки ефективності місцевого оподаткування в Україні.

Одержані результати та наукова новизна: удосконалено методику оцінки ефективності місцевих податків і зборів на основі п’яти ключових показників, розроблено алгоритм ефективного управління податками, створено модель фінансової стійкості місцевих громад.

Практичне значення: розроблені інструменти дозволяють органам місцевого самоврядування виявляти фінансові ризики, планувати бюджетні надходження та забезпечувати стабільність місцевих бюджетів.

МІСЦЕВІ ПОДАТКИ, МІСЦЕВІ ЗБОРИ, МІСЦЕВИЙ БЮДЖЕТ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, ПОДАТКОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ, ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК.

SUMMARY

Qualifying work: 95 pp., 6 fig., 11 tab., 70 references, 2 annexes.

The object of the study is the process of forming the local budget through the system of local taxes and fees. The subject of the study is the set of theoretical, methodological, and applied aspects of the functioning of local taxes and fees in the system of local self-government and their impact on the formation of local budgets.

The goal of the thesis is to analyze and improve the mechanisms for managing local taxes and fees to increase the efficiency of local budget formation and ensure financial stability.

The research tasks include: analyzing the legislative framework regulating local taxes and fees in Ukraine; studying the mechanisms of levying local taxes and fees; assessing the efficiency of tax revenue use in local budgets; identifying problems and prospects for the development of the local taxation system.

Research methods: comparison and statistical analysis to evaluate the efficiency of local taxation in Ukraine.

Obtained results and scientific novelty: A methodology for assessing the effectiveness of local taxes and fees has been improved based on five key indicators: level of local tax revenues, efficiency of local financial resource utilization, coefficient of local budget stability, tax base index, and coefficient of financial autonomy of local communities. A new algorithm for effective management of local taxes and fees has been developed, and a model of financial stability of local communities has been created.

Practical significance: The developed tools allow local self-government bodies to identify financial risks, plan budget revenues, and maintain stability in local budgets.

Main practical developments: Methodology for Assessing the Effectiveness of Local Taxes and Fees: Provides a tool for measuring the efficiency of local tax policy. Algorithm for Effective Local Tax Management: Serves as a roadmap to improve administration and control.

Model of Financial Stability of Local Communities: Acts as a diagnostic tool for identifying risk zones and preventing financial instability.

The research results can be applied by local self-government bodies, tax authorities, as well as businesses and citizens interacting with local taxes and fees, contributing to financial stability and sustainable development of territorial communities.

LOCAL TAXES, LOCAL FEES, LOCAL BUDGET, LOCAL SELF-GOVERNMENT, TAX ADMINISTRATION, FINANCIAL STABILITY, ECONOMIC DEVELOPMENT

ЗМІСТ

ВСТУП……..8
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ……....12
1.1 Сутнісна характеристика податків та особливості формування податкової системи……...…14
1.2 Система місцевого оподаткування України……..…..23
1.3 Система місцевого оподаткування України……..29
2 АНАЛІЗ СТАНУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……38
2.1 Організація адміністрування місцевих податків і зборів ……38
2.2 Аналіз рівня фіскальної децентралізації та її впливу на місцеві бюджети….42
2.3 Інтегральна оцінка ефективності справляння місцевих податків …….…47
ЗПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ……..…62
3.1 Зарубіжний досвід розвитку місцевих податків і можливості його адаптації в Україні……62
3.2 Концептуальні засади удосконалення місцевого оподаткування для зміцнення фінансової автономії територіальних громад……74
3.3 Напрями підвищення ефективності адміністрування місцевих податків…...77
ВИСНОВКИ……..…….85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..89
ДОДАТКИ……..96
Декларація академічної доброчесності здобувача……..99

ВСТУП

Місцеві податки та збори відіграють важливу роль у формуванні місцевих бюджетів, забезпеченні фінансової самостійності територіальних громад та сталому розвитку регіонів. Сучасний розвиток економічних відносин в Україні поставив перед системою місцевого оподаткування нові виклики, пов'язані з необхідністю адаптації податкових механізмів до змін у економічному середовищі та підвищення ефективності управлінських процесів на місцевому рівні. Одним з головних завдань є створення оптимальної структури місцевих податків і зборів, яка сприятиме стабільному фінансуванню місцевих бюджетів і розвитку інфраструктури.

Проблеми місцевого оподаткування є предметом широких наукових дискусій як в Україні, так і за кордоном. Вітчизняні науковці, серед яких А. О. Бандурка, І. О. Соловйова, Н. І. Рябко, розглядають питання податкової політики на місцевому рівні з різних аспектів, включаючи законодавчі ініціативи, практичні механізми збору податків і контроль за їх надходженнями. Зарубіжні дослідники, такі як Е. Ф. Брігем, С. Г. Бєляєв, також звертаються до аналізу місцевого оподаткування, пропонуючи моделі, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Незважаючи на численні дослідження, практика застосування місцевих податків і зборів в Україні залишається недостатньо ефективною. Однією з основних причин є неузгодженість між національним і місцевим законодавством, а також недосконалість механізмів збору податків. Крім того, виникають проблеми з розподілом податкових надходжень між різними рівнями бюджетної системи, що значно ускладнює фінансування соціальних і економічних програм на місцевому рівні.

Актуальність дослідження місцевих податків і зборів обумовлена їх важливою роллю у забезпеченні фінансової стабільності та розвитку територіальних громад. У світлі економічних реформ, що відбуваються в Україні, місцеві бюджети потребують більшої фінансової самостійності. Ефективне використання податкових надходжень може забезпечити покращення

соціальних послуг, розвитку інфраструктури та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. Однак на сьогоднішній день система місцевого оподаткування стикається з низкою проблем, серед яких: недостатня прозорість у розподілі податків, складнощі в адмініструванні, а також необхідність адаптації існуючих механізмів до потреб місцевих громад.

В Україні існує чітка потреба у вдосконаленні системи місцевого оподаткування для забезпечення економічної стабільності на місцях. Розвиток законодавчої та нормативно-правової бази, яка забезпечить ефективне адміністрування податків, є однією з основних передумов для підвищення рівня фінансування місцевих бюджетів.

Метою цього дослідження є аналіз місцевих податків і зборів як інструментів формування місцевих бюджетів, визначення їх ролі у забезпеченні фінансової незалежності територіальних громад та вдосконалення механізмів місцевого оподаткування. В рамках дослідження буде проаналізовано основні види місцевих податків, їх функції, а також механізми їх справляння та контролю.

Завданням дослідження є: аналіз законодавчої бази, що регулює місцеві податки та збори в Україні; вивчення механізмів справляння місцевих податків і зборів; оцінка ефективності використання податкових надходжень в місцевих бюджетах; визначення проблем і перспектив розвитку системи місцевого оподаткування.

Об'єктом дослідження є система місцевих податків і зборів в Україні, а предметом – їх вплив на формування місцевих бюджетів та економічний розвиток територіальних громад.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних науковців, а також законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють місцеве оподаткування. У роботі використовуються методи економічного аналізу, порівняння та статистичного дослідження для оцінки ефективності місцевого оподаткування в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями:

– удосконалено методику оцінки ефективності місцевих податків і зборів, яка ґрунтується на аналізі таких показників: рівень надходжень від місцевих податків, ефективність використання фінансових ресурсів на місцях, коефіцієнт стабільності місцевих бюджетів, індекс податкової бази, коефіцієнт фінансової самостійності місцевих громад. Методика здатна виявляти як кризові, так і передкризові ситуації в місцевому оподаткуванні, враховує найважливіші аспекти ефективності використання місцевих податків і зборів, а також включає механізм прогнозування податкових надходжень.

– розроблено новий алгоритм реалізації ефективного управління місцевими податками, який передбачає створення інформаційних каналів для обміну даними між органами місцевого самоврядування та платниками податків, розробку індикаторів ефективності адміністрування податків, визначення зон фінансової стійкості місцевих бюджетів та визначення критичних точок для коригування податкової політики. Алгоритм дозволяє органам місцевого самоврядування здійснювати проективне управління фінансами та забезпечувати стабільність місцевих бюджетів.

– отримала подальший розвиток модель фінансової стійкості місцевих громад, яка дозволяє оцінювати стан фінансової стабільності місцевих бюджетів та визначати зони ризику, де можливе перевищення фінансових витрат над доходами, що може призвести до дефіциту або навіть до банкрутства місцевої громади. Модель передбачає врахування як традиційних фінансових показників, так і специфічних характеристик, що стосуються місцевих податкових надходжень та їх ефективного використання.

Значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблені рекомендації дозволяють органам місцевого самоврядування отримати достовірну інформацію про реальний стан місцевих бюджетів та на ранніх етапах виявляти потенційні фінансові ризики. Це дозволяє запроваджувати спеціальні

методи та механізми управління місцевими податками, що сприяє забезпеченню фінансової стабільності та стійкого розвитку місцевих громад.

Практичне значення мають такі розробки, як: методика оцінки ефективності місцевих податків і зборів, алгоритм ефективного управління місцевими податками, модель фінансової стійкості місцевих громад, що дозволяє оцінювати фінансовий стан місцевих бюджетів та виявляти зони ризику.

Апробація результатів дослідження: Основні положення та результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, таких як: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Фінансове управління та місцеві бюджети: теоретичні та практичні аспекти» (Київ, 2025 р.).

Публікації: За матеріалами дослідження опубліковано 2 друковані праці, зокрема: 1 стаття в науковому журналі та 1 тези на науковій конференції.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

1.1 Сутнісна характеристика податків та особливості формування податкової системи

Процес виникнення та розвитку податкової системи тісно пов’язаний із загальним соціально-економічним поступом держави та суспільства. У науковій літературі можна знайти різні підходи до періодизації еволюції податків, які ґрунтуються на різних критеріях – від їх економічного змісту та функціонального навантаження до співвідношення між прямими та непрямими податками. Проте найбільш загальноприйнятим на сьогодні є поділ на три основні етапи розвитку податкової системи [1].

Податки відіграють ключову роль у функціонуванні фінансової системи будь-якої держави, оскільки є головним джерелом доходів бюджету. Вони забезпечують фінансову основу для реалізації економічної, соціальної та політичної політики уряду. Податки – це не лише засіб акумулювання коштів, а й інструмент державного регулювання економіки та соціальних процесів.

Фіскальна роль податків. Це головна функція податків – забезпечення бюджету грошовими ресурсами. За рахунок податкових надходжень держава фінансує: утримання органів влади; армію та правоохоронні структури; освіту, медицину, культуру; соціальні виплати, пенсії, субсидії; розвиток інфраструктури (транспорт, енергетика, ЖКГ тощо).

Без стабільного податкового надходження фінансова система не може функціонувати ефективно, а держава – виконувати свої базові обов’язки перед громадянами.

Регулююча роль податків. Податки можуть використовуватись для впливу на економічну поведінку суб’єктів господарювання та населення. Через систему пільг, ставок і санкцій держава може: стимулювати розвиток пріоритетних

галузей (наприклад, ІТ-сектор, зелена енергетика); стримувати надмірне споживання шкідливих товарів (через акцизи на тютюн, алкоголь); регулювати інвестиційні потоки; сприяти зайнятості (через податкові пільги роботодавцям). Таким чином, податки є гнучким інструментом економічної політики.

Соціальна роль податків. Справедлива податкова система сприяє зменшенню соціальної нерівності. Це відбувається через: прогресивну шкалу оподаткування (більші доходи – більші податки); звільнення від оподаткування малозабезпечених груп; фінансування соціальних програм за рахунок податків (медицина, освіта, пенсії, допомога безробітним). Податки виконують перерозподільчу функцію, спрямовану на підтримку соціальної справедливості в суспільстві.

Контрольна та облікова роль податків. Податкова система сприяє легалізації підприємницької діяльності та контролю за обігом капіталу. Через податкову звітність державні органи: отримують інформацію про фінансову діяльність підприємств і фізичних осіб; виявляють ухилення від сплати податків; формують об’єктивну картину економічної ситуації в країні.

Таблиця 1.1– Еволюція наукових поглядів на трактування податків та податкової системи як соціально-економічних категорій

Автор	Трактування поняття «податки»	Трактування поняття «податкова система»
1	2	3
Ю.Б. Іванов, А.І.Крисоватий, О.М.Десятнюк [35]	Податки — це система фінансових відносин, що виникають між державою та платниками у процесі обов’язкового вилучення частини створеного національного доходу з метою формування централізованих грошових фондів, які забезпечують виконання державою її соціально-економічних і управлінських функцій.	Податкова система — це комплекс податків і зборів, методів їх нарахування та сплати, а також сукупність органів і учасників податкового процесу, які здійснюють адміністрування, контроль і забезпечують надходження коштів до державного бюджету

Продовження табл. 1.1.

1	2	3
	Податки — це обов'язкові, безповоротні платежі, що сплачуються юридичними та фізичними особами до бюджету відповідного рівня у визначених законом розмірах і строках з метою забезпечення фінансових потреб держави.	Податкова система — це впорядкована сукупність податків, зборів і обов'язкових платежів, а також принципів, механізмів і процедур їх запровадження, зміни чи скасування, що забезпечують своєчасну сплату, контроль за дотриманням податкових норм і відповідальність за їх порушення.
І.О. Лютий[34]	Податки — це встановлені законом обов'язкові внески, які сплачують юридичні та фізичні особи до державного і місцевих бюджетів, а також до спеціальних цільових фондів. Вони мають характер індивідуальної безоплатності, тобто держава, отримуючи податкові надходження, не зобов'язана надавати кожному платнику прямий чи рівноцінний еквівалент у відповідь на сплачений податок.	Податкова система — це цілісна сукупність податків, установлених у державі, які перебувають у взаємозв'язку між собою, узгоджено функціонують, взаємно доповнюють один одного та не суперечать загальним принципам і структурі фінансової системи країни.
	Категорія «податки» трактується не лише як економічне поняття, а й як соціально-суспільне явище. Їх суспільна сутність полягає у тому, що частина доходів громадян і підприємств вилучається до бюджету, звідки здійснюється її подальший перерозподіл на користь усіх членів суспільства. Складність у розумінні природи податків зумовлена тим, що вони поєднують у собі економічний, господарський та політичний аспекти.	Податкова система — це взаємопов'язаний комплекс податків і зборів, методів їх обчислення та сплати, а також сукупність органів і учасників податкового процесу, які здійснюють адміністрування, контроль і забезпечують надходження коштів до бюджетів різних рівнів і спеціальних цільових фондів.

Джерело складено автором на основі[3]

Представлена таблиця дає змогу простежити еволюцію та різноманітність підходів до визначення понять "податки" та "податкова система" у вітчизняній науковій думці. Усі автори погоджуються з тим, що податки — це обов'язкові платежі, однак кожен із них акцентує увагу на певних особливостях цього економіко-правового явища. Так, Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк [33] розглядають податки як форму фінансових відносин, що передбачають примусове вилучення частини новоствореної вартості для забезпечення функцій держави. У цьому підході акцент зроблено на фіскальну функцію та механізм перерозподілу вартості. Інше визначення, наведене в таблиці, вказує на індивідуальну, безповоротну та цільову природу податкових платежів. Тут зосереджено увагу на юридичних характеристиках податку (встановлення законом, обов'язковість, безповоротність). І.О. Лютий [34] підкреслює безоплатний характер податку для платника держава не зобов'язується надавати йому еквівалентну вигоду. Це трактування акцентує увагу на еквівалентності та соціальній справедливості в оподаткуванні. С.І. Юрій та В.М. Федосов [35] розглядають податки ширше, ніж лише економічну категорію, вказуючи на їх соціальне, господарське та політичне значення. Податки — це своєрідна "суспільна ціна", яку платить кожен громадянин, що робить підхід міждисциплінарним. В.Л. Андрущенко [1] зосереджується на зв'язку податків із ВВП, розглядаючи їх як інструмент перерозподілу частини створеного національного продукту та акумулювання коштів у централізованих фондах. Це трактування наближене до макроекономічного бачення функціонування податків.

Якщо звернутися до трактування поняття «податкова система», то кожен із дослідників акцентує увагу на певних його особливостях. Так, визначення, надане Ю.Б Івановим, А.І. Крисоватим О.М. Десятнюком, а також С.І. Юрієм і В.М. Федосовим, має комплексний характер: податкова система включає податки, збори, механізми розрахунку і суб'єкти адміністрування, що дозволяє розглядати її як цілісний організаційно-правовий і управлінський механізм. Такий підхід ілюструє регуляторну природу системи оподаткування. І.О. Лютий

розглядає податкову систему як внутрішньо погоджену систему податків, що взаємно доповнюють одне одного. Це трактування підкреслює системність і узгодженість елементів податкової структури. В.Л. Андрущенко визначає податкову систему як фінансові відносини, що виникають між державою та платниками податків.

Отже, термін «податки» варто розглядати як складну та багатогранну категорію, яка охоплює численні аспекти (рис. 1.1). Це поняття потребує чіткого виокремлення ознак, що дозволяють відрізняти податки від інших фінансових зобов'язань в рамках державної системи.

Рисунок. 1.1 – Комплексний підхід до визначення податків

Аналізуючи дослідження вітчизняних учених у цій сфері (В. Андрущенко, О. Василик, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, П. Мельник, Н. Рединa, В. Федосов, В. Опарін), можна виділити основні ознаки податків, які варто враховувати при визначенні їх сутності та ролі в економіці. Зокрема, до основних характеристик податків відносяться: Законність: встановлення податків є виключним правом держави, що має юридичну силу. Правова визначеність: умови для збору податків мають бути чітко прописані в законодавстві та правових нормах.

Обов'язковість: податки є обов'язковими для сплати незалежно від бажання чи згоди платника.

Односторонній характер: платник сплачує податки безпосередньо державі без зворотного обов'язку з її боку. Відсутність цільового призначення: податки надходять до державного бюджету без конкретного визначення, на які цілі вони будуть витрачені. Грошова форма сплати: податки сплачуються в грошовій формі, що стало стандартом після розвитку державних фінансів. Посилання на відповідний бюджет: надходження податків відразу спрямовуються в бюджет держави. Регулярність: сплата податків є постійним процесом, що здійснюється відповідно до встановлених строків та умов [10 с.901].

Для більш детального аналізу та розуміння функцій податків та їх впливу на економіку слід звернути увагу на класифікацію податків за різними ознаками (рис. 1.2).

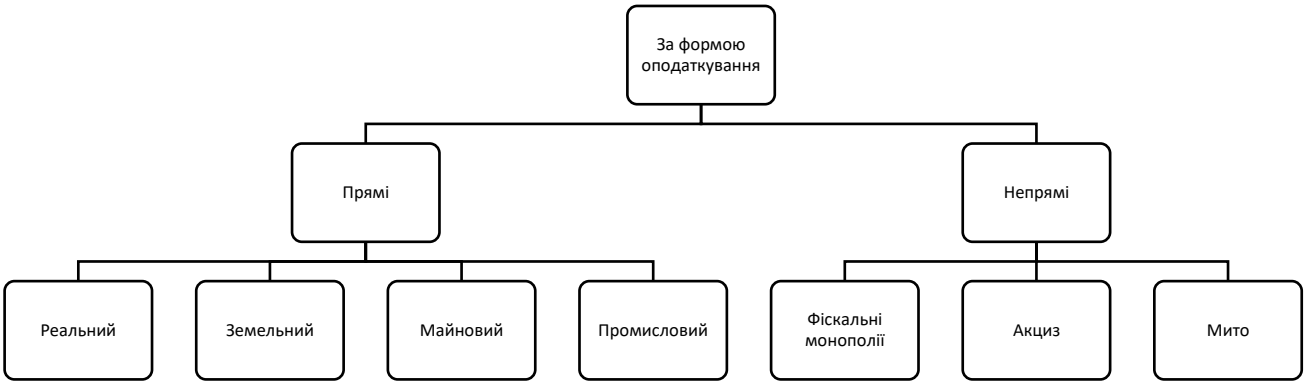

Рисунок 1.2– Основні ознаки класифікації та різновиди податків

Згідно з Податковим кодексом України, податки класифікуються за різними критеріями, що дає змогу детальніше зрозуміти їхні функції та вплив на економіку. Ключовими ознаками класифікації податків є:

Один із традиційних підходів до класифікації податків — поділ за формою оподаткування. Виділяють прямі та непрямі податки. Прямі податки (наприклад, податок на прибуток підприємств або податок на доходи фізичних осіб) сплачуються безпосередньо з доходу або майна платника. Вони вважаються більш справедливими, оскільки залежать від платоспроможності особи. Натомість непрямі податки (як-от ПДВ або акциз) включаються в ціну товару чи послуги, і тому їх сплачує кінцевий споживач. Хоча вони є зручними в адмініструванні, їх критикують за регресивність — однакова ставка б'є сильніше по малозабезпечених верствах населення.

Інший критерій класифікації — характер платника. Податки можуть сплачуватися юридичними або фізичними особами. Цей поділ дає змогу ефективно розподілити податкове навантаження залежно від економічної ролі суб'єкта: підприємства, які отримують прибуток від комерційної діяльності, несуть одне податкове навантаження, а громадяни — інше. Це сприяє більш точному плануванню надходжень до бюджету та контролю за дотриманням податкового законодавства [23].

Важливим є також поділ за способом встановлення податкових ставок. Пропорційні ставки (наприклад, ПДВ або податок на прибуток) передбачають однаковий відсоток для всіх платників незалежно від їхнього доходу. Прогресивні ставки (наприклад, податок на нерухомість, що зростає зі збільшенням вартості майна) створюють умови для соціальної справедливості та зменшення розриву між багатими й бідними.

Класифікація за рівнем встановлення — ще один важливий аспект. Податки можуть бути загальнодержавними або місцевими. Перші формують основу доходів державного бюджету (як-от акцизи, ПДВ), а другі — бюджету органів місцевого самоврядування (наприклад, податок на нерухомість). Такий розподіл забезпечує фінансову децентралізацію, що дозволяє регіонам самостійно вирішувати частину соціально-економічних завдань.

Нарешті, варто враховувати характер використання податків. Податки загального призначення використовуються для фінансування широкого кола

державних потреб, у той час як спеціальні мають цільове спрямування, наприклад, розвиток окремих галузей (виноградарство, садівництво тощо). Така диференціація дає змогу державі здійснювати точкову підтримку важливих для економіки секторів [21].

Отже, класифікація податків є не просто формальним поділом — вона відображає складну, багатофункціональну природу податкової системи. Чітке розуміння цієї структури дозволяє удосконалювати податкову політику, робити її гнучкішою, ефективнішою й соціально орієнтованою. У результаті виграють усі: держава отримує стабільні надходження до бюджету, а громадяни — прозорі й справедливі умови оподаткування.

До загально-державних податків належать: Податок на прибуток підприємств. Податок на доходи фізичних осіб. Податок на додану вартість. Акцизний податок. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу. Екологічний податок. Рентна плата за використання природних ресурсів (нафта, газ, природні ресурси). Плата за користування надрами та землею.

До місцевих податків відносяться: Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Єдиний податок. До місцевих зборів входять: Збір за деякі види підприємницької діяльності. Збір за місця для паркування транспортних засобів. Туристичний збір [11].

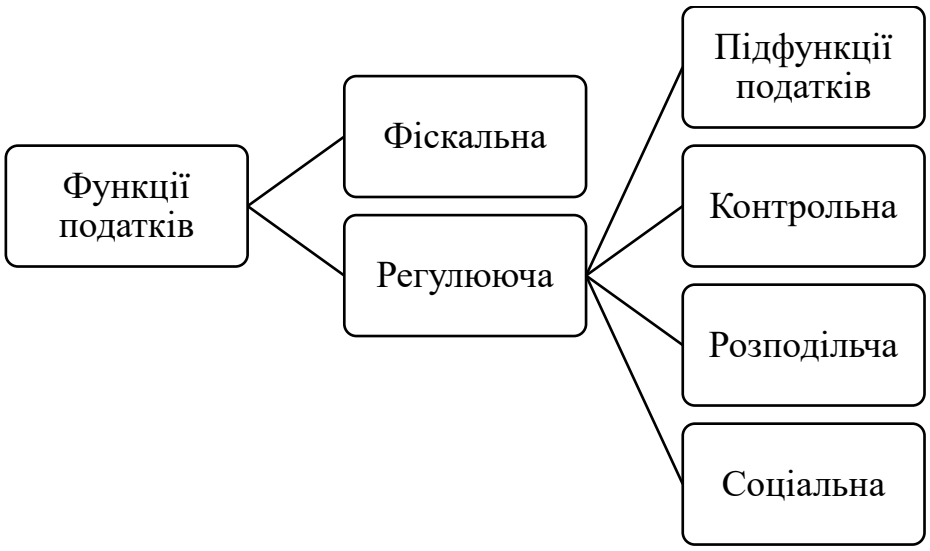

Рисунок. 1.3 – Функції оподаткування та їх зміст

Сутність податків найповніше розкривається через їх функціональне призначення. Податки як економічна категорія виконують кілька важливих функцій, які відображають їх вплив на державу, економіку та суспільство. Серед них ключовими є фіскальна, розподільча, регулююча та контрольна функції.

Фіскальна (бюджетна) функція. Це базова та первинна функція податків, яка історично склалася як головна мета їхнього запровадження. Фіскальна функція полягає у формуванні дохідної частини державного та місцевих бюджетів за рахунок обов'язкових грошових платежів з боку платників податків.

Саме завдяки податкам держава отримує фінансові ресурси для:

- забезпечення оборони, безпеки, правопорядку;
- фінансування соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури);
- утримання державного апарату;
- реалізації інфраструктурних проектів тощо.

Чим ефективніше функціонує податкова система, тим стабільніші та передбачуваніші надходження до бюджету. У кризові періоди держава часто змінює податкову політику саме з метою збереження фіскальної спроможності бюджету.

Розподільча функція. Ця функція відображає здатність податків впливати на розподіл і перерозподіл національного доходу між різними верствами населення, секторами економіки, територіями.

Завдяки податкам держава: зменшує соціальну нерівність шляхом запровадження прогресивного оподаткування; забезпечує соціальний захист малозабезпечених громадян за рахунок коштів, сплачених більш платоспроможними верствами; стимулює розвиток окремих регіонів чи галузей через пільги або спеціальні режими оподаткування. Податки можуть відігравати вирішальну роль у побудові соціально орієнтованої держави, зменшуючи диспропорції у доходах і забезпечуючи справедливий розподіл ресурсів.

Регулююча функція податків полягає в тому, що держава за допомогою податкових важелів може впливати на економічну поведінку суб'єктів

господарювання. Наприклад, зміна ставок податків або запровадження податкових пільг може стимулювати розвиток малого бізнесу, інноваційних підприємств, екологічно чистого виробництва. У країнах із ринковою економікою податки відіграють роль не лише механізму збору коштів, але й «регулятора», який допомагає направляти економіку в бажаному напрямку.

Так, податкові кредити для компаній, що впроваджують сучасні технології, або звільнення від сплати податків на певний період для стартапів це реальні приклади того, як держава може стимулювати інноваційний розвиток. У свою чергу, підвищення ставок на шкідливі для довкілля виробництва або введення так званих «екологічних податків» спрямовані на зменшення негативного впливу на природу. Податкові інструменти також можуть стимулювати експорт, обмежувати імпорт, підтримувати зайнятість, що особливо важливо в умовах економічних криз або структурних змін [15, с.89].

Регулююча функція податків стає надзвичайно важливою в нестабільні економічні періоди, коли інші методи державного впливу втрачають ефективність або є занадто повільними. Податкове регулювання, завдяки своїй гнучкості, може оперативно реагувати на виклики: чи то інфляція, безробіття, криза окремих галузей чи потреба в інвестиціях.

Контрольна функція податків є не менш важливою. Вона забезпечує прозорість економічних процесів і дисципліну серед платників. Податкова звітність, перевірки, аналітична діяльність фіскальних органів дозволяють державі контролювати обсяги доходів суб’єктів господарювання, виявляти ухилення від сплати податків, а також вчасно реагувати на порушення.

У сучасному світі контрольна функція дедалі більше пов’язана з цифровими технологіями. Електронна звітність, автоматизовані системи обліку, обмін інформацією між державними структурами — усе це значно підвищує ефективність контролю. Завдяки таким інструментам державні органи можуть швидко виявити фіктивні операції, тіньові доходи чи спроби оптимізації оподаткування поза межами правового поля [13].

Контрольна функція податків також слугує індикатором загального стану економіки. На основі податкової статистики уряд отримує уявлення про обсяги виробництва, споживання, рівень зайнятості та інші показники, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Узагальнюючи, можна сказати, що регулююча і контрольна функції податків тісно пов’язані між собою й відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективного економічного управління. Через регулювання держава формує напрямки розвитку економіки, а через контроль забезпечує законність, справедливість і фінансову дисципліну. Сучасна податкова політика не може бути ефективною без гармонійного поєднання обох цих функцій, адже лише так можна забезпечити сталий розвиток і добробут суспільства.

Логічна структура цього взаємозв'язку демонструється на схемі, що представлена на рисунку 1.5.

Рисунок. 1.4– Основні елементи податкової системи України

Створення ефективної податкової системи повинно ґрунтуватися на чітких принципах, які сприяють максимальному використанню потенціалу податків для досягнення збалансованості в оподаткуванні. Основна мета цієї системи полягає

у забезпеченні оптимального рівня податкових надходжень до бюджету та підтримці стабільності бізнесу й підприємництва. Розробка податкової структури повинна передбачати: Розвиток довірчих відносин між державними органами та платниками податків: Умови взаємодії повинні забезпечувати прозорість та справедливість процесу. Правова визначеність відносин: Законодавче закріплення чітких умов для податкових платежів та процедур взаємодії з державними органами [12, с.206].

Збалансованість податкового тягаря: Справедливий поділ обов'язків з оподаткування між різними групами платників. Ефективне управління податковими надходженнями: Забезпечення стабільного потоку доходів до бюджету без перешкод для економічного розвитку. Прозорість і простота у системі оподаткування: Легкість у розрахунках і звітності для платників податків. Зниження рівня корупції та податкового тиску: Розробка заходів, які мінімізують неприязні явища в оподаткуванні. Формування ефективної податкової структури: Адаптація податкової системи до змін у національній економіці та міжнародних стандартах. Враховуючи ці принципи, процес формування податкової системи має сприяти розвитку соціально орієнтованої економіки з акцентом на підтримку малого і середнього бізнесу, забезпечення економічного росту та підвищення рівня життя населення [12, с.510].

1.2 Становлення податкової системи України

Податкова система України, як одна з найважливіших складових економічної політики держави, сформувалась на тлі глибоких соціально-економічних змін, пов’язаних із здобуттям незалежності у 1991 році. Процес становлення податкової системи відбувався поступово, через послідовні реформи, що відображали потреби країни в побудові ефективного механізму наповнення бюджету, стимулювання економічного розвитку та інтеграції до світової спільноти.

Цей процес поділяють на кілька ключових етапів, кожен з яких має свої особливості у законодавчій базі, структурі податків, методах адміністрування та загальній політиці держави.

Період перших років незалежності України став фундаментальним етапом для формування її фінансової та податкової системи. Здобуття державного суверенітету у 1991 році поставило перед українським суспільством і владою нові виклики: необхідно було швидко створити інститути, які забезпечували б функціонування держави, зокрема у сфері економіки. Податкова система в цей час стала одним із ключових механізмів наповнення бюджету та реалізації функцій новоствореної держави [7].

На цьому етапі розвиток податкової системи був хаотичним і фрагментарним. Україна тільки-но починала свій перехід від командно-адміністративної економіки до ринкової, і ця трансформація потребувала не лише нових економічних інструментів, а й якісно нових підходів до регулювання фінансових потоків. В умовах відсутності усталеної податкової політики та дієвого законодавчого поля податки мали переважно декларативний характер. Це означало, що закони часто приймалися без чіткого механізму їх реалізації, а їх виконання залежало від здогадок і тлумачень.

У 1991–1994 роках були запроваджені базові елементи сучасної податкової системи: податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб, акцизний збір, податки на майно. Однак через низьку платіжну дисципліну, відсутність достатніх адміністративних ресурсів і слабке податкове адміністрування ці інструменти не забезпечували ефективного бюджетного наповнення. Значна частина економічної діяльності перемістилася у тіньовий сектор, де обіг капіталів відбувався поза межами державного контролю. Це унеможливлювало прогнозування надходжень та ставило під загрозу виконання державних зобов’язань [8, с.41].

Податкові органи, що почали формуватись у цей період, не мали належної матеріально-технічної бази, а працівники належного рівня підготовки. Уряд був змушений експериментувати, часто змінюючи правила гри в сфері

оподаткування, що, в свою чергу, породжувало правову невизначеність і недовіру з боку платників податків.

Попри всі труднощі, саме цей період заклав основи для майбутніх реформ. Формування нових фіскальних інститутів, прийняття перших законів про оподаткування, накопичення первинного досвіду адміністрування податків — усе це створювало передумови для подальшого розвитку податкової системи, адаптованої до реалій незалежної України.

Таким чином, перший етап становлення податкової системи України можна охарактеризувати як період становлення на тлі глибоких соціально-економічних змін. Він виявив усі «дитячі хвороби» державного будівництва, але водночас заклав базу для подальшого вдосконалення системи оподаткування у наступні роки.

Другий етап становлення податкової системи України, який охоплює 1994–1999 роки, став періодом перших серйозних спроб системного реформування фіскальної політики держави. Якщо попередній етап характеризувався хаотичним і спонтанним пошуком нових підходів, то у цей період в податковій сфері вперше було виявлено прагнення до концептуальної цілісності та правової впорядкованості [19, с.591].

Найважливішим досягненням цього етапу стало ухвалення в 1997 році Податкового кодексу Української РСР першого комплексного документа, який мав на меті систематизувати податкове законодавство, визначити чіткий перелік податків і зборів, їх класифікацію, а також механізми адміністрування. Хоча кодекс і не був досконалим, його поява знаменувала перехід від ситуативного до структурованого підходу у сфері оподаткування.

Суттєвою новацією стало впровадження поділу податків на прямі та непрямі. Це дозволило не лише систематизувати податкові надходження, а й краще розуміти економічні наслідки податкового навантаження для бізнесу і населення. Саме в цей період остаточно утвердилися ключові податкові інструменти сучасної системи: податок на додану вартість (ПДВ), акцизний збір,

мита, податки на прибуток і доходи фізичних осіб. Це стало важливим кроком до інтеграції України у міжнародний економічний простір [22, с.41].

Ще одним досягненням цього етапу стало посилення контролю з боку держави за виконанням податкового законодавства. Було вжито заходів щодо підвищення ефективності податкового адміністрування, зокрема створення інформаційних баз, вдосконалення методів перевірок, спроби цифровізації процесів. Також почалося поступове впровадження елементів міжнародних стандартів у сфері оподаткування, що свідчило про наміри гармонізувати податкову політику України з практиками Європейського Союзу.

Водночас, попри помітні позитивні зрушення, проблем залишалося чимало. Податкова система залишалася надто складною та громіздкою, з великою кількістю винятків, спеціальних режимів і пільг. Це створювало сприятливе середовище для корупції, зловживань і тінізації економіки. Високе податкове навантаження на бізнес без адекватних механізмів захисту прав платників призводило до уникнення сплати податків і розвитку неформального сектору.

Таким чином, другий етап становлення податкової системи України можна охарактеризувати як період переходу від етапу становлення до етапу впорядкування. Саме в ці роки було закладено основи для подальшого вдосконалення фіскальної політики, однак глибші реформи були ще попереду. Цей етап наочно показав: створити дієву податкову систему можливо лише за умови прозорих, стабільних і зрозумілих для всіх учасників правил гри [29].

Період з 2000 по 2010 роки став важливим етапом трансформації податкової системи України, що супроводжувався активною модернізацією, технічним оновленням і наближенням фіскальної політики до міжнародних стандартів. Цей десятирічний відрізок ознаменував собою поступовий перехід від ускладненої, бюрократизованої системи оподаткування до більш ефективної та прозорої моделі, зорієнтованої на підтримку економічного розвитку.

Одним з ключових досягнень цього періоду стало впровадження електронних технологій у процес адміністрування податків. Електронна

податкова звітність не лише зменшила паперове навантаження на платників, а й підвищила прозорість і контрольованість податкових потоків. Вперше з'явилась можливість автоматизованого обміну інформацією між суб’єктами господарювання та податковими органами, що суттєво знизило рівень корупції на первинному рівні спілкування.

Податок на додану вартість (ПДВ) закріпився як основне джерело надходжень до бюджету. Водночас уряд запровадив податкові пільги та спрощені режими оподаткування для малого бізнесу, зокрема фіксований податок та єдиний податок. Ці заходи були спрямовані на стимулювання підприємницької ініціативи, легалізацію мікроекономіки та зниження бар'єрів для самозайнятості. У результаті було створено сприятливіші умови для розвитку малого та середнього бізнесу, який став важливою частиною національної економіки [7, с.96].

Упродовж цього періоду також здійснювались спроби вдосконалення податкового законодавства: оновлювались нормативно-правові акти, переглядалась структура податків і зборів, уточнювалися функції податкових органів. Україна почала активніше співпрацювати з міжнародними організаціями, зокрема Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що стимулювало адаптацію податкової політики до світових стандартів прозорості, звітності та обміну інформацією.

Попри позитивні зміни, у системі залишались і хронічні проблеми. Ухилення від сплати податків, податкові "ямми", фіктивне підприємництво, неврегульованість відшкодування ПДВ усе це продовжувало підривати довіру до податкової системи з боку бізнесу та громадян. Часті зміни у законодавстві створювали правову нестабільність, що перешкоджала довгостроковому плануванню для підприємств [12].

Таким чином, третій етап становлення податкової системи України був часом переходу до якісно нового рівня фіскального управління. Саме в цей період були закладені технологічні, організаційні та законодавчі основи, на яких будується сучасна система оподаткування. Водночас залишалися проблеми, які

свідчили: податкова реформа — це не одноразовий акт, а постійний, еволюційний процес, що вимагає політичної волі, професійного підходу та підтримки з боку суспільства.

Період з 2010 до 2015 року став важливою віхою у трансформації податкової системи України, адже саме в цей час фіскальна політика наблизилася до нових стратегічних орієнтирів — інтеграції в європейський правовий і економічний простір. У центрі реформ опинились питання прозорості, відповідності міжнародним нормам і створення умов для сталого економічного розвитку.

Одним із головних векторів змін стало посилення боротьби з податковими зловживаннями та ухиленням від сплати податків. Упровадження автоматизованих систем контролю дозволило значно зменшити можливості для махінацій, зокрема з податком на додану вартість. Запровадження електронного адміністрування ПДВ стало проривом: завдяки електронному реєстру податкових накладних та системі автоматичного моніторингу держава отримала потужний інструмент для контролю за ланцюгами постачань і запобігання фіктивному кредитуванню [5, с.8].

Не менш важливим кроком була імплементація міжнародних стандартів у податкове законодавство. Рекомендації ОЕСР у рамках плану BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) стали основою для побудови ефективних механізмів протидії виведенню прибутків в офшори та штучному зменшенню податкової бази. Україна почала активний діалог з міжнародними організаціями, що сприяло підвищенню довіри з боку іноземних інвесторів і формуванню іміджу держави як партнера, орієнтованого на верховенство права.

Важливим аспектом реформ стало зниження адміністративного тиску на платників податків. Податкова служба почала переорієнтовуватись із карального органу на сервісну структуру, метою якої є сприяння добровільному виконанню податкових обов’язків. Це супроводжувалося спрощенням процедур звітності, підвищенням якості обслуговування, а також переглядом підходів до перевірок бізнесу [6].

Однак успіхи реформ затьмарювались викликами зовнішнього та внутрішнього характеру. Економічна криза, політична нестабільність, анексія Криму та початок воєнних дій на Сході країни мали серйозні наслідки для економіки, зокрема для надходжень до державного бюджету. Незважаючи на вдосконалення системи, загальний рівень фіскальної стійкості залишався вразливим, що вимагало нових підходів до планування податкових доходів і витрат.

Таким чином, четвертий етап становлення податкової системи став періодом глибоких і структурних змін, які заклали основу для майбутньої гармонізації податкової політики з європейськими нормами. Попри складні економічні обставини, цей період позначився суттєвим поступом у напрямі прозорості, відповідальності та адаптації до глобальних викликів у сфері оподаткування.

1.3 Система місцевого оподаткування України

Місцеві податки і збори є характерним елементом для всіх адміністративно-територіальних одиниць, тому їх варто розглядати як невіддільну складову економічної культури суспільства. Примітно, що в багатьох наукових роботах минулого та сучасності, присвячених податковим фінансам, аспектам місцевого оподаткування приділяється недостатня увага. Проблеми адміністрування місцевих податків нерідко переплітаються з питаннями загальнодержавного податкового регулювання, внаслідок чого ці явища часто досліджуються у взаємозв’язку. Водночас теоретичні засади функціонування місцевого оподаткування варто аналізувати не лише з позиції економічного потенціалу регіонів, але й з урахуванням їх соціального значення, адже ці податкові платежі є важливим джерелом фінансування суспільних послуг на місцях [13].

Місцеві податки та збори формують унікальні економічні

взаємовідносини, притаманні саме місцевому рівню. На відміну від загальнодержавних надходжень, вони мають порівняно невеликі обсяги та тісно пов'язані з конкретними послугами чи благами, які надаються органами місцевого самоврядування. Їх часто розглядають як «плату за надані послуги». Варто згадати, що наукова дискусія щодо природи таких податків ведеться ще з початку XX століття. Наприклад, М. Сірінов у своїй праці «Місцеві фінанси» (1926 р.) наголошував на тісному зв'язку місцевих податків з конкретною територією, а також на їх функціональній доцільності у межах цієї території [39].

У сучасному трактуванні місцеві податки та збори визначаються як податкові платежі, що запроваджуються виключно з ініціативи представницьких органів місцевого самоврядування, які одночасно встановлюють основні елементи податку: базу оподаткування, граничні ставки, механізм розрахунку та порядок сплати, а також напрями використання коштів [3]. Подібного підходу дотримується професор Торонтського університету Річард Берд, який вбачає у місцевих податках інструмент, що адмініструється органами місцевого самоврядування та зараховується до місцевих бюджетів [1]. У свою чергу, професор Хорст Ціммерман доповнює це визначення ще однією важливою рисою правом податкової ініціативи, яке належить місцевим радам у межах території їх юрисдикції [14].

З огляду на рівень розвитку громадянського суспільства та морально-етичні норми, органи місцевого самоврядування повинні виважено використовувати надані їм законодавчі повноваження щодо запровадження податків. Надмірне податкове навантаження може не лише гальмувати розвиток підприємництва, а й призводити до зниження добробуту населення.

Місцеві податки і збори доцільно трактувати як форму оплати за переваги та послуги, що надаються мешканцям конкретної території. Такий підхід узгоджується з практикою «голосування ногами», коли громадяни, переселяючись, обирають більш комфортні умови життя, тим самим перерозподіляючи споживання публічних благ на локальному рівні. Таким чином, місцеві податки та збори виступають ключовими інституційними

елементами фінансової системи територіальних громад. Під інститутом місцевого оподаткування слід розуміти нормативно закріплений механізм адміністрування податків міськими, селищними та сільськими радами, що забезпечує надходження до місцевих бюджетів та реалізацію повноважень органів місцевого самоврядування [15].

Інакше кажучи, інститут місцевого оподаткування — це вихідна універсальна категорія, яка відображає специфіку функціонування місцевих фінансів. Особливої важливості набуває ця форма фіскального вилучення доходів саме в умовах демократичного бюджетного процесу, адже дозволяє підвищити відповідальність за використання коштів та сприяє прозорості управління на місцевому рівні [16, с.181].

Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України (далі - ПК України) податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПК України. Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПК України порядку, становить податкову систему України.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки. До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим Кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об’єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов’язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До місцевих податків і зборів відповідно до статті 10.1 Податкового кодексу України належать податок на майно, єдиний податок, а також збори за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір. Податок на майно, у свою чергу, включає три складові: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок; плату за землю (земельний податок і орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності). Податок на нерухоме майно сплачують власники житлової або

нежитлової нерухомості за визначеними ставками, залежно від площі та місця розташування. Транспортний податок сплачують фізичні та юридичні особи, які є власниками легкових автомобілів віком до п’яти років і середньоринкова вартість яких перевищує 375 мінімальних заробітних плат. Єдиний податок є спрощеною формою оподаткування для фізичних осіб – підприємців та суб’єктів малого бізнесу; його розміри встановлюються місцевими радами у межах, визначених законодавством. Збір за місця для паркування транспортних засобів сплачують особи, які організовують паркувальні майданчики та отримують прибуток від їх використання. Туристичний збір стягується з осіб, які тимчасово розміщуються у місцях проживання (готелях, пансіонатах, приватних садибах тощо), крім постійних жителів громади. Всі ці податки та збори є джерелом наповнення місцевих бюджетів і дозволяють органам місцевого самоврядування фінансувати важливі соціально-економічні програми та розвивати інфраструктуру на місцях [16, с.105].

Єдиний податок податок, що сплачують суб’єкти господарської діяльності на спрощеній системі оподаткування, основний підприємницький податок. Первісно планувався та був єдиним відрахуванням, передбаченим у рамках спрощеної системи оподаткування, та поєднував у собі відрахування до місцевого податкового бюджету, Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування. Зараз єдиний податок сплачується тільки до місцевого бюджету, а решта відрахувань включені до єдиного соціального внеску.

Правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також справляння єдиного податку визначено нормами гл. 1 розд. XIV ПК України. Ключовим поняттям, нерозривно пов’язаним із застосуванням єдиного податку, є поняття спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Під цим терміном слід розуміти особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих із них на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених ПК України, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [16, с.110].

Місцеві ради зобов’язані встановлювати обов’язкові для справляння

місцеві податки, до яких належать єдиний податок, а також податок на майно у частині транспортного податку та плати за землю (за винятком земельного податку за лісові землі). Водночас установлення будь-яких інших податків і зборів, не передбачених Податковим кодексом України, є забороненим. Надходження від місцевих податків і зборів зараховуються до місцевих бюджетів згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір. Ці збори є необов'язковими: рішення про їх запровадження або скасування ухвалюють відповідні органи місцевого самоврядування.

У період дії правового режиму воєнного стану порядок справляння місцевих податків і зборів може бути змінений окремими законодавчими актами. Зокрема, органи місцевого самоврядування можуть приймати рішення щодо зниження ставок, надання податкових пільг або відстрочення сплати для підтримки платників податків, які зазнали негативного впливу воєнних дій. Такі заходи регулюються спеціальними законами, постановами Кабінету Міністрів України та розпорядчими актами місцевих рад, прийнятими в межах наданих їм повноважень.

На період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану не поширюється дія регуляторного законодавства на встановлення місцевих податків та/або зборів та податкових пільг зі сплати місцевих податків та/або зборів. Тимчасово, на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, в якому припинено або скасовано воєнний стан не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти нежитлової нерухомості, в тому числі їх частки, які перебувають у власності юридичних осіб, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначається Кабінетом Міністрів України [17].

З 01 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, не нараховують та не сплачують плату за: землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями рф, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб; земельні ділянки (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [18].

З 01 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, положення розділу XIV ПК України застосовуються з урахуванням особливостей, зокрема, платниками єдиного податку третьої групи можуть бути ФОП та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, в яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень. Без обмежень щодо кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах [19].

Відповідно до пункту 12.3 статті 12 ПК України сільські, селищні, міські ради в межах своїх повноважень приймають рішення про встановлення місцевих податків та зборів. При прийнятті рішення про встановлення місцевих податків та зборів обов'язково визначаються: об'єкт оподаткування, платник податків і зборів, розмір ставки, податковий період та інші обов'язкові елементи, визначенні статтею 7 ПК України з дотриманням критеріїв, встановлених розділом XII ПК України для відповідного місцевого податку [20]

Копія прийнятого рішення про встановлення місцевих податків або про внесення змін до них надсилається в електронному вигляді у 10-денний строк з дня прийняття до контролюючого органу, в якому перебувають на обліку платники відповідних місцевих податків, але не пізніше 1 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосовування

встановлюваних місцевих податків або змін до них.

Контролюючі органи не пізніше 10 липня поточного року складають зведену інформацію про розмір та дату встановлення ставок місцевих податків та зборів на відповідних територіях та подають її в електронній формі центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику (Державна податкова служба України).

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, не пізніше 15 липня поточного року оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті зведену інформацію про розмір та дату встановлення ставок місцевих податків на відповідних територіях.

Рішення про встановлення місцевих податків офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосовування встановлюваних місцевих податків або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом

У разі якщо сільська, селищна, міська рада або рада об’єднаних територіальних громад не прийняла рішення про встановлення відповідних місцевих податків, що є обов’язковими згідно з нормами ПК України, такі податки до прийняття рішення справляються виходячи з норм цього Кодексу із застосуванням їх мінімальних ставок, а плата за землю справляється із застосуванням ставок, які діяли до 31 грудня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування плати за землю.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику (Міністерство фінансів України), затверджує форми податкових декларацій (розрахунків) з місцевих податків та зборів згідно з порядком, встановленим ПК України, а у разі потреби надає методичні рекомендації щодо їх заповнення [22].

Не дозволяється сільським, селищним, міським радам та радам об’єднаних територіальних громад встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих

податків та зборів для окремих юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців і фізичних осіб або звільняти їх від сплати таких податків та зборів. Офіційно оприлюднене рішення про встановлення місцевих податків є нормативно-правовим актом з питань оподаткування місцевими податками та зборами [23]

Платники місцевих податків можуть використовувати зведену інформацію, розміщену на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику. У разі, якщо у зведеній інформації, розміщеній на офіційному веб-сайті, виявлено помилку, що містить розбіжності між даними контролюючих органів та даними офіційно оприлюдненого рішення про встановлення місцевих податків та зборів, то у такому разі до платників податку штрафні санкції та пеня, передбачені ПК України за порушення податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що спричинені такою помилкою, не застосовуються, підстав для притягнення платника податків та/або його посадових осіб до відповідальності немає [24].

Висновки до розділу 1

У результаті розгляду теоретичних аспектів поняття податків можна зробити висновок, що податки є основним інструментом перерозподілу національного доходу, що забезпечує фінансову основу функціонування держави. Вони мають примусовий характер, встановлюються державою і сплачуються на безповоротній основі, виконуючи фіскальну, регулюючу, розподільчу та контрольну функції.

Поняття податкової системи охоплює сукупність податків і зборів, принципів їх встановлення, органів адміністрування та правових норм, що регулюють податкові відносини. Податкова система є важливим елементом фінансової політики держави та інструментом впливу на економічні процеси.

Основні етапи становлення податкової системи України пов’язані з трансформацією економіки в умовах незалежності. Вони охоплюють перехід від

радянської моделі до власної податкової системи, розробку та прийняття Податкового кодексу України, а також подальше вдосконалення законодавства відповідно до європейських стандартів та викликів сучасності.

Аналіз структури місцевих податків показав, що до них належать податок на майно (податок на нерухомість, транспортний податок, плата за землю) та єдиний податок. До місцевих зборів віднесено збір за місця паркування транспортних засобів і туристичний збір. Ці податки та збори є важливими джерелами наповнення місцевих бюджетів, сприяють реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, розвитку інфраструктури та фінансуванню соціально значущих програм.

Таким чином, податкова система України, включаючи місцеві податки, виконує не лише фіскальну, а й регулюючу та контрольну роль, забезпечуючи економічну стабільність та сприяючи сталому розвитку держави.

2 АНАЛІЗ СТАНУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

2.1 Організація адміністрування місцевих податків і зборів

Адміністрування місцевих податків і зборів є одним із ключових елементів ефективного функціонування системи місцевих фінансів та забезпечення сталого наповнення місцевих бюджетів. У сучасних умовах адміністративна спроможність територіальних громад значною мірою визначається здатністю своєчасно та повно отримувати податкові надходження, що напряму впливає на рівень соціально-економічного розвитку регіонів.

Організація адміністрування місцевих податків і зборів в Україні базується на законодавчій платформі, що визначає повноваження місцевих органів влади щодо встановлення, збору та контролю за сплатою місцевих податків і зборів. Основними платниками виступають фізичні та юридичні особи, які здійснюють діяльність на території відповідної громади [22,с.96].

До ключових податків і зборів, що адмініструють на місцевому рівні, належать: податок на майно (земельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), єдиний податок для суб’єктів малого підприємництва, туристичний збір, екологічний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів та інші. Ефективність їх адміністрування залежить від чіткої організації роботи податкових інспекцій, застосування сучасних інформаційних технологій та контролюючих механізмів.

Важливою умовою результативного функціонування системи місцевого оподаткування є забезпечення прозорості процесів нарахування та сплати податків. Це досягається шляхом автоматизації обліку платників, створення зручних електронних сервісів для взаємодії громадян і підприємців з органами місцевого самоврядування, а також проведенням інформаційно-роз’яснювальної роботи серед населення. Активне впровадження цифрових технологій дає змогу

мінімізувати корупційні ризики, знизити адміністративні витрати та підвищити рівень податкової дисципліни.

Окрім того, підвищення ефективності адміністрування місцевих податків тісно пов’язане з підготовкою кваліфікованих кадрів у сфері податкового менеджменту, які володіють сучасними інструментами аналітики, прогнозування та аудиту. Значну роль відіграє також взаємодія між місцевими органами влади та бізнесом — створення сприятливих умов для розвитку підприємництва сприятиме розширенню податкової бази та зростанню доходів місцевих бюджетів.Таким чином, удосконалення системи адміністрування місцевих податків і зборів є не лише технічним, але й стратегічним завданням, що забезпечує стабільність фінансової системи громади, підвищення рівня її самодостатності та розвиток місцевої економіки.

Важливим аспектом є співпраця місцевих органів влади з Державною податковою службою України, яка здійснює централізоване адміністрування податків, але при цьому забезпечує механізми розподілу податкових надходжень на користь територіальних громад. Успішне адміністрування базується також на впровадженні електронних сервісів, що спрощують подання декларацій, сплату податків і комунікацію з платниками [41,с.9].

Крім того, органи місцевого самоврядування розробляють та впроваджують локальні регламенти і методики контролю, що сприяють зниженню рівня тіньової економіки, своєчасному виявленню та усуненню порушень. Для підвищення ефективності адміністрування все більшого значення набуває підвищення кваліфікації податкових інспекторів, а також формування прозорої системи відповідальності. Адміністрування місцевих податків і зборів у Запорізькій міській територіальній громаді є прикладом впровадження сучасних підходів до організації роботи, що забезпечують стабільне наповнення бюджету та підвищення фінансової спроможності громади [12,с.35].

Одним із ключових елементів є активне використання цифрових технологій. Запорізька громада впровадила електронну платформу для подання декларацій та оплати місцевих податків, що значно спростило процедури для

платників і підвищило прозорість адміністрування. Наприклад, у 2023 році понад 70% усіх місцевих податкових декларацій було подано в електронному вигляді, що скоротило час обробки і зменшило ризики помилок та зловживань.

Особливу увагу в Запоріжжі приділяють податку на майно, зокрема податку на нерухомість та земельному податку. Місто регулярно оновлює базу даних власників об'єктів нерухомості, використовуючи геоінформаційні системи (ГІС) та співпрацю з реєстрами Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. Завдяки цьому вдається виявляти факти неподаної або заниженої декларації, що забезпечує збільшення надходжень.

Крім того, у Запоріжжі активно застосовуються електронні сервіси для подання декларацій і сплати податків онлайн, що значно спрощує процедуру для платників та зменшує навантаження на працівників податкових органів. Міська влада постійно аналізує структуру податкових надходжень, що дозволяє оперативно реагувати на зміни економічної ситуації та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Одним із напрямів удосконалення є проведення систематичних інформаційних кампаній для населення та бізнесу, спрямованих на підвищення рівня податкової культури. Громадян інформують про важливість своєчасної сплати податків для розвитку міської інфраструктури, фінансування освітніх, культурних та соціальних програм. ьТакож у місті впроваджується практика моніторингу ефективності використання земельних ділянок, що дозволяє виявляти нецільове використання або ухилення від сплати земельного податку. Це сприяє підвищенню дисципліни серед землекористувачів та забезпечує додаткові надходження до місцевого бюджету.

Також Запорізька міська рада активно співпрацює з бізнесом і громадськістю, впроваджуючи інформаційні кампанії щодо важливості своєчасної сплати податків і зборів. У 2022–2023 роках було проведено низку тренінгів та консультацій для підприємців, що сприяло підвищенню податкової культури та зменшенню тіньової економіки [14, с.74].

Для контролю за надходженнями місцевих податків створено міжвідомчі робочі групи, які аналізують платіжну дисципліну, розробляють рекомендації щодо вдосконалення адміністрування та ведуть роботу з боржниками. Це дозволяє підвищити рівень стягнення заборгованості і стабілізувати фінансові потоки.

Впровадження електронної платформи для подання податкових декларацій у Запорізькій МТГ з 2021 по 2023 рік дозволило збільшити частку електронних подань із 45% до понад 75%. Це сприяло скороченню часу обробки декларацій на 30% і знизило кількість помилок у документах на 20%. Як результат, до бюджету громади додатково надійшло близько 50 млн грн у вигляді податку на майно та єдиного податку у 2023 році. Оновлення бази даних власників нерухомості завдяки використанню геоінформаційних систем і співпраці з державними реєстрами дозволило виявити понад 1 500 випадків заниженої оцінки об’єктів або неподання декларацій за 2022–2023 роки. Внаслідок цього додаткові надходження склали близько 35 млн грн, що становить приблизно 3% від загального бюджету громади.

Інформаційні кампанії серед підприємців, проведені у 2022 році, охопили понад 500 суб’єктів господарювання, серед яких 80% відзначили підвищення рівня обізнаності щодо правил сплати податків. Це сприяло збільшенню надходжень єдиного податку на 12% у порівнянні з 2021 роком, що додало до бюджету приблизно 20 млн грн.Міжвідомчі робочі групи з контролю платіжної дисципліни у 2023 році успішно опрацювали понад 1 200 боржників із загальним боргом понад 25 млн грн. За їх ініціативою було стягнуто понад 18 млн грн заборгованості, що підвищило ліквідність місцевого бюджету та дозволило спрямувати додаткові кошти на соціальні та інфраструктурні проєкти.

Таким чином, ці конкретні кроки у адмініструванні податків і зборів значно підвищили фінансову спроможність Запорізької міської територіальної громади, забезпечили стабільне зростання надходжень та створили передумови для подальшого розвитку громади.

2.2 Аналіз рівня фіскальної децентралізації та її впливу на місцеві бюджети

Фінансова самостійність територіальних громад є основою ефективного місцевого самоврядування та передумовою сталого розвитку держави. У сучасному світі децентралізація визнається одним із найефективніших механізмів оптимізації управління публічними ресурсами. Зокрема, фіскальна децентралізація процес передачі бюджетних повноважень і фінансових ресурсів від центральної влади до органів місцевого самоврядування — дозволяє забезпечити ефективнішу реалізацію державної політики на місцях з урахуванням локальних потреб і особливостей.

В Україні фіскальна децентралізація набула особливого значення після початку реформи місцевого самоврядування у 2014 році. Вперше за тривалий час місцеві органи влади отримали можливість не лише реалізовувати управлінські функції, але й самостійно формувати дохідну частину своїх бюджетів. Було закладено механізми прямого міжбюджетного взаємозв’язку з державним бюджетом, переглянуто систему податкових надходжень, розширено базу місцевих податків і зборів. У результаті громади отримали не просто більші бюджети, а реальні інструменти впливу на власний розвиток.

Фіскальна децентралізація дала змогу громадам більш відповідально та стратегічно підходити до використання ресурсів, розвивати інфраструктуру, підвищувати якість надання адміністративних, соціальних і освітніх послуг. Зросла зацікавленість місцевої влади у створенні сприятливого бізнес-клімату, залученні інвестицій, боротьбі з тіньовою економікою. Водночас реформа оголила і низку системних проблем нерівномірність розвитку громад, нестачу фахівців на місцях, складнощі у прогнозуванні надходжень і фінансовому плануванні.

Метою є аналіз рівня реалізації фіскальної децентралізації в Україні, зокрема її впливу на дохідну частину місцевих бюджетів, фінансову автономію територіальних громад та загальну ефективність публічного управління на

місцевому рівні. Особливу увагу буде приділено практичному прикладу Запорізької міської територіальної громади, яка демонструє один із найвищих рівнів фінансової спроможності в регіоні та слугує показовим кейсом у розумінні потенціалу та викликів фіскальної децентралізації в Україні.

Фіскальна децентралізація в Україні це фундаментальна зміна архітектури бюджетної системи. Завдяки їй громади отримали право залишати у своєму розпорядженні значну частину податкових надходжень. Зокрема, 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), 100% єдиного податку, податок на майно, акцизний податок та інші джерела наповнюють місцеві бюджети. Таким чином, громади з активною економікою мають змогу акумулювати значні кошти на місцевому рівні. За даними Міністерства фінансів України, у 2023 році власні доходи місцевих бюджетів сягнули понад 392 млрд грн, що майже вчетверо більше, ніж у 2015 році. Частка власних надходжень зросла з 40% до понад 67%, що свідчить про реальне посилення фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Серед громад, які яскраво демонструють результати фіскальної децентралізації, варто виокремити Запорізьку міську територіальну громаду. У 2023 році власні доходи бюджету Запоріжжя становили понад 1,2 млрд грн, з яких:

- 726 млн грн — податок на доходи фізичних осіб (ПДФО);
- 217 млн грн — єдиний податок;
- 186 млн грн — податок на майно;
- 30 млн грн — акцизний податок [71].Частка власних надходжень у структурі бюджету сягнула понад 63%, що свідчить про високу фінансову спроможність громади. Місто реалізує цифрові рішення в управлінні фінансами, запроваджує онлайн-інструменти прозорості та участі громадян у формуванні бюджету. Зокрема, у 2023 році через платформу openbudget.gov.ua було відкрито понад 70% усіх програмних витрат Запоріжжя.

Проте водночас, як і в багатьох інших громадах, Запоріжжя стикається з викликами: нерівномірним надходженням акцизів, залежністю від коливань

зайнятості населення, необхідністю утримання великої соціальної інфраструктури.

Таблиця 2.1. – Показники фіскальної децентралізації та доходів місцевих бюджетів (2021–2023)

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Коментар
Загальні доходи місцевих бюджетів (млрд грн)	320,7	358,4	392,7	Загальний обсяг доходів по Україні
Частка власних доходів у структурі бюджету (%)	58,2%	62,5%	67,1%	Зростання фінансової автономії громад
Надходження ПДФО (млрд грн)	145,3	162,1	178,9	Основне джерело доходів місцевих бюджетів
Надходження єдиного податку (млрд грн)	58,6	65,3	70,5	Стабільне зростання
Надходження податку на майно (млрд грн)	36,2	39,7	43,1	Зростання завдяки оновленню баз
Власні доходи бюджету Запорізької МТГ (млн грн)	980	1 050	1 214,6	Значне зростання місцевих надходжень
Частка власних доходів у бюджеті Запоріжжя (%)	59,4%	61,7%	63,2%	Показник фінансової спроможності громади

Джерело створено на основі [72].

Таблиця демонструє позитивну динаміку основних фінансових показників місцевих бюджетів України в період з 2021 по 2023 рік, а також конкретно бюджету Запорізької міської територіальної громади. Загальні доходи місцевих бюджетів зросли з 320,7 млрд грн у 2021 році до 392,7 млрд грн у 2023 році, що свідчить про загальне зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Водночас частка власних доходів у структурі бюджету збільшилась з 58,2% до 67,1%, що вказує на посилення фінансової автономії місцевих органів влади, які дедалі більше залежать від власних надходжень, а не від державних

трансфертів. Податок на доходи фізичних осіб, як основне джерело надходжень, стабільно зростав — з 145,3 млрд грн у 2021 році до 178,9 млрд грн у 2023 році, що підкреслює його важливу роль у наповненні бюджетів.

Також спостерігається зростання надходжень єдиного податку та податку на майно, що свідчить про розширення податкової бази та підвищення ефективності адміністрування. Запорізька міська територіальна громада демонструє значне зростання власних доходів бюджету — з 980 млн грн у 2021 році до 1 214,6 млн грн у 2023 році, що підтверджує її високу фінансову спроможність і ефективність у зборі податків. Частка власних доходів у бюджеті Запоріжжя також стабільно зростає, досягаючи 63,2% у 2023 році, що свідчить про збільшення фінансової незалежності громади.

Таблиця 2.2 – Відносна фінансова спроможність громад Запорізької області (2023 рік, % від Запорізької МТГ)

Назва громади	Власні доходи бюджету (млн грн)	Власні доходи на одного жителя (грн)	Частка власних доходів у бюджеті (%)	Власні доходи (відносно Запоріжжя), %	Доходи на одного жителя (відносно Запоріжжя), %
Запорізька МТГ	1 214,6	4 500	63,2%	100%	100%
Мелітопольська міська ОТГ	180,3	1 126	58,4%	14,9%	25,0%
Пологівська міська ОТГ	45,7	1 202	55,7%	3,8%	26,7%
Оріхівська міська ОТГ	18,9	756	52,1%	1,6%	16,8%
Кам’янсько-Дніпровська ОТГ	9,5	678	49,3%	0,8%	15,1%

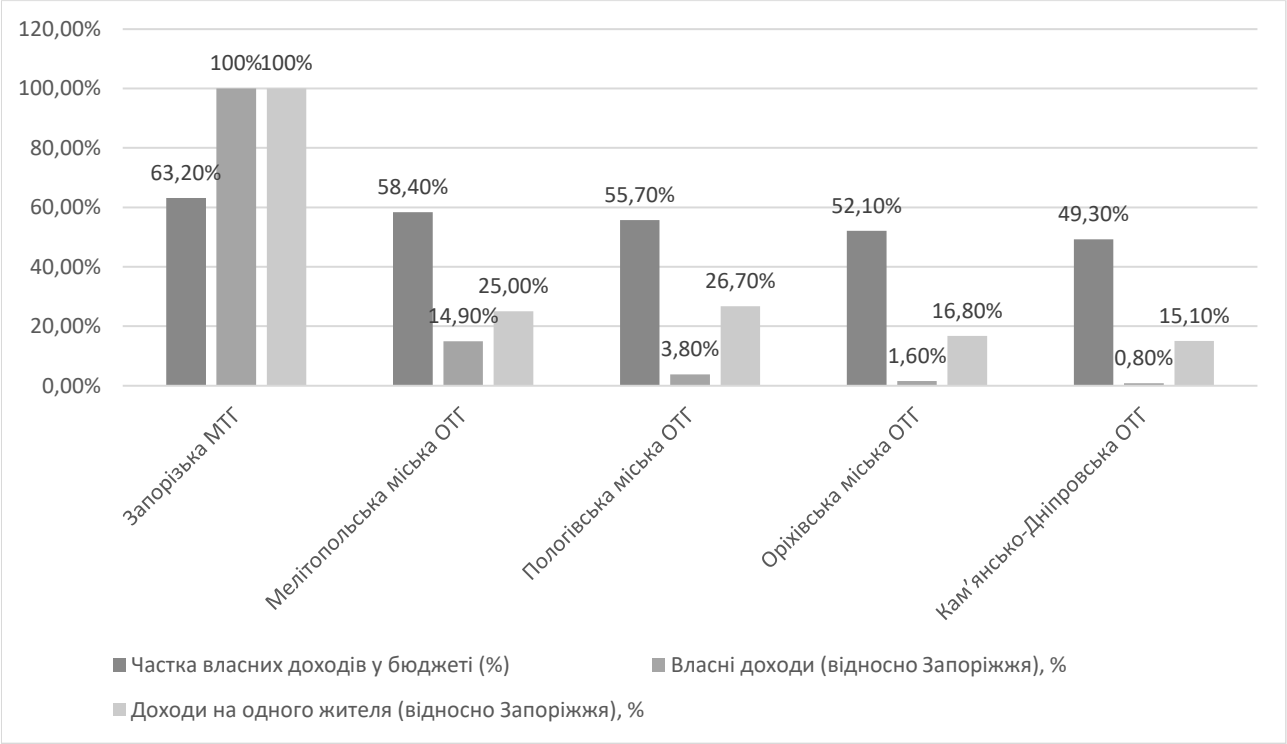

Рисунок 2.1. – Відносна фінансова спроможність громад Запорізької області (2023 рік, % від Запорізької МТГ)

Таблиця демонструє значну нерівність у фінансовій спроможності місцевих громад Запорізької області у 2023 році, оцінену через власні доходи бюджету, доходи на одного жителя та частку власних доходів у бюджеті. Запорізька міська територіальна громада (МТГ) є безумовним лідером за обсягом власних доходів — 1 214,6 млн грн, що становить 100% у порівнянні з іншими громадами. Водночас громади Мелітополя, Пологів, Оріхова та Кам'янсько-Дніпровська мають значно нижчі показники: власні доходи бюджету Мелітопольської ОТГ складають лише 14,9% від показника Запорізької МТГ, Пологівської — 3,8%, Оріхівської — 1,6%, а Кам'янсько-Дніпровської — 0,8%. Аналогічна картина спостерігається за доходами на одного жителя: якщо в Запоріжжі цей показник становить 4 500 грн, то в Мелітополі — лише 1 126 грн (25% від Запоріжжя), у Пологах — 1 202 грн (26,7%), Оріхові — 756 грн (16,8%), Кам'янсько-Дніпровській — 678 грн (15,1%). Частка власних доходів у бюджеті теж поступово зменшується з найбільшої у Запоріжжі (63,2%) до найнижчої у

Кам’янсько-Дніпровській громаді (49,3%), що свідчить про різний рівень фінансової автономії. Ці дані яскраво ілюструють диспропорції між громадами у можливостях самостійного формування бюджетів, що потребує подальшої уваги у питаннях бюджетного вирівнювання та підтримки менш спроможних територій.

2.3 Інтегральна оцінка ефективності справляння місцевих податків

Оцінка ефективності справляння місцевих податків — це комплексний процес, який дозволяє зрозуміти, наскільки успішно органи місцевого самоврядування виконують функції зі збору податкових надходжень. Така оцінка допомагає виявити сильні і слабкі сторони адміністрування, а також розробити заходи для підвищення фінансової спроможності громади.

Інтегральний показник ефективності (ІПЕ) об’єднує різні складові, що впливають на рівень і якість податкових надходжень, — як кількісні, так і якісні. Це дозволяє отримати всебічний аналіз, який є важливим інструментом для прийняття управлінських рішень.

Для комплексної оцінки ефективності справляння місцевих податків були обрані такі ключові показники: Виконання плану надходжень (ВП). Показник відображає ступінь досягнення фактичних надходжень від запланованих. Перевищення плану свідчить про високу якість прогнозування та ефективність адміністрування. Динаміка приросту власних доходів (ДП). Цей індикатор показує темпи зростання доходів у порівнянні з попереднім періодом, що є ознакою розвитку економічного потенціалу громади.

Частка власних доходів у бюджеті (ЧВД). Відображає ступінь фінансової автономії громади — чим більша частка власних доходів, тим менш громада залежить від державних трансфертів.

Рівень податкової дисципліни (РПД). Визначає відсоток сплачених податків від нарахованих, що демонструє ступінь відповідальності платників та ефективність контролю.

Індекс податкової культури (ІПК). Якісний показник, що базується на соціологічних дослідженнях і опитуваннях, відображає рівень обізнаності платників та їх готовність добровільно виконувати податкові зобов’язання. Ефективність роботи контролюючих органів (ЕР). Оцінка діяльності податкових інспекцій за кількістю виявлених порушень, розміром донарахувань і стягнень, що впливає на дисципліну платників.

Таблиця 2.3– Виконання плану надходжень місцевих податків

Рік	План (млн грн)	Факт (млн грн)	Виконання плану (%)
2021	950	1017	107,05
2022	1100	1177	107,00
2023	1200	1284	107,00

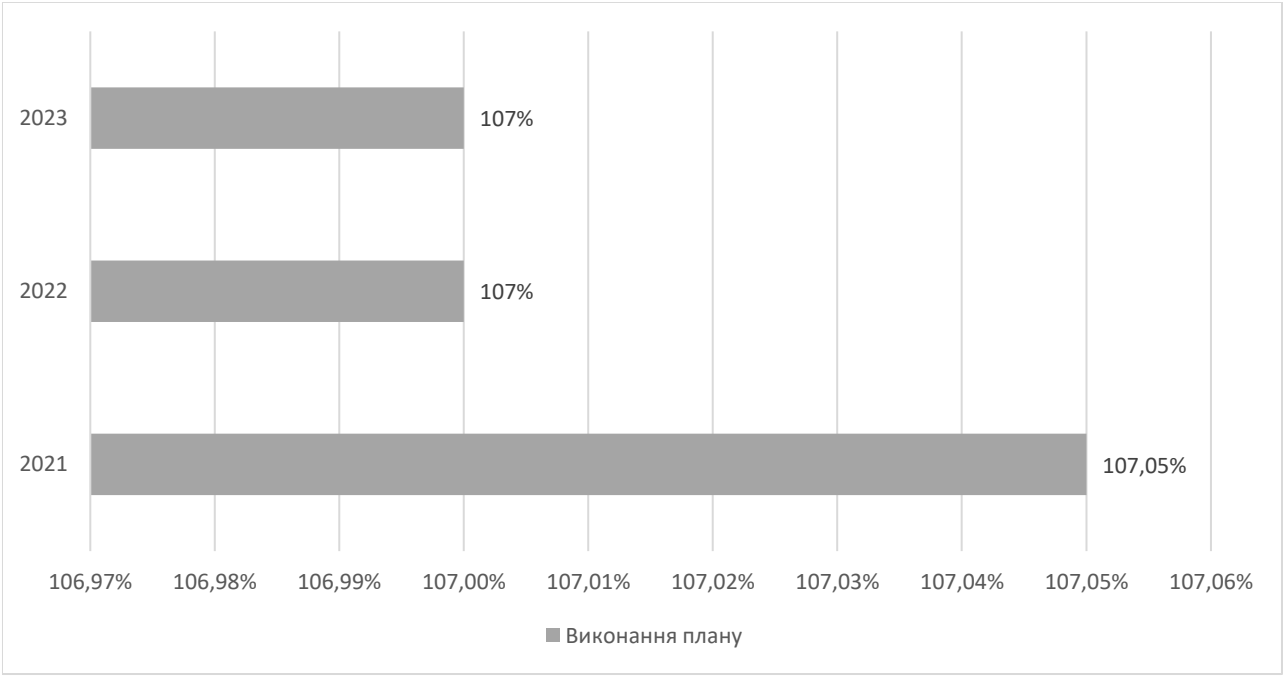

Рисунок 2.2. – Виконання плану надходжень місцевих податків

Упродовж 2021–2023 років Запорізька міська територіальна громада демонструє стабільне перевиконання плану надходжень місцевих податків.

Згідно з даними, у 2021 році при запланованих 950 млн грн фактично надійшло 1017 млн грн, що становить 107,05% виконання плану. У 2022 та 2023 роках цей показник залишився на рівні 107,00%, при планових обсягах 1100 млн грн та 1200 млн грн відповідно. Фактичні надходження за ці роки становили 1177 млн грн та 1284 млн грн.

Такий стабільний рівень перевиконання свідчить про ефективність системи податкового адміністрування в громаді, а також про відповідальне й реалістичне бюджетне планування. Незмінність відсотка перевиконання плану в межах 107% щороку свідчить про те, що планові показники формуються з урахуванням реальних економічних можливостей територіальної громади, а податкові служби забезпечують належний рівень зборів.

Крім того, варто зазначити, що протягом аналізованого періоду відбулося зростання як планових, так і фактичних надходжень: план збільшився на 26,3%, а фактичні надходження — на 26,2%. Це є свідченням поступового нарощування податкового потенціалу громади, розширення податкової бази та активізації місцевої економіки.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Запорізька МТГ демонструє високий рівень бюджетної дисципліни та управлінської ефективності, що позитивно впливає на фінансову стабільність та економічну спроможність громади.

Таблиця 2.4 – Динаміка приросту власних доходів

Рік	Власні доходи (млн грн)	Приріст (%)
2021	980	10,8
2022	1050	7,14
2023	1214.6	15,67

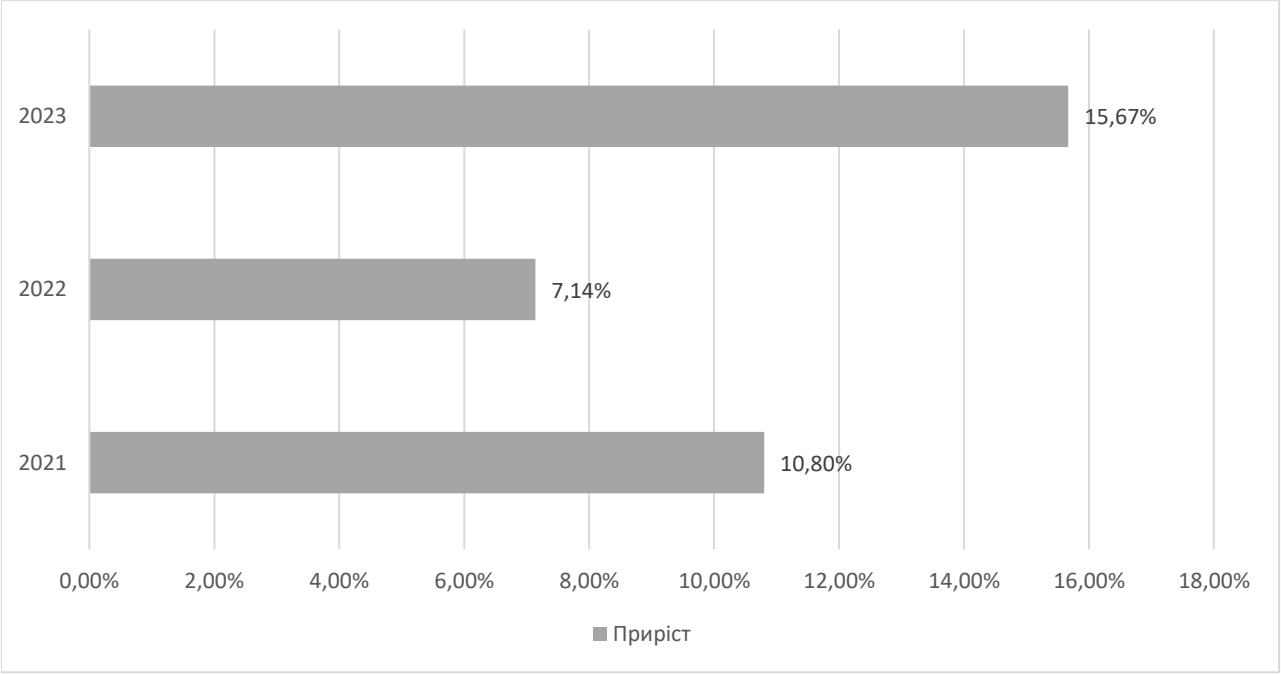

Рисунок 2.3. – Динаміка приросту власних доходів

Упродовж 2021–2023 років спостерігається поступове зростання власних доходів із позитивною динамікою приросту. У 2021 році обсяг власних доходів становив 980 млн грн, приріст порівняно з попереднім роком склав 10,8%, що свідчить про помірне, але стабільне зростання. У 2022 році доходи зросли до 1050 млн грн, однак темп приросту знизився до 7,14%. Це може бути наслідком зовнішніх викликів, таких як дестабілізація економічної ситуації чи зменшення ділової активності. Проте вже у 2023 році зафіксовано суттєве зростання власних доходів — до 1214,6 млн грн, що становить приріст на рівні 15,67%, найвищий за три роки. Це свідчить про відновлення економічної активності та ефективніше адміністрування фінансів. У середньому за три роки темп приросту становить близько 11,2%. Загалом динаміка приросту власних доходів є позитивною, з чіткою тенденцією до зростання, що свідчить про посилення фінансової спроможності та стабілізацію економічної ситуації. Середній приріст: 11,4%

Коментар: Спостерігається позитивна динаміка приросту власних доходів, що відображає збільшення фінансової самодостатності та зростання доходної бази.

Таблиця 2.5 – Частка власних доходів у бюджеті

Рік	Загальні доходи (млрд грн)	Власні доходи (млрд грн)	Частка власних доходів (%)
2021	1,65	0,98	59,4
2022	1,70	1,05	61,7
2023	1,92	1,21	63,0

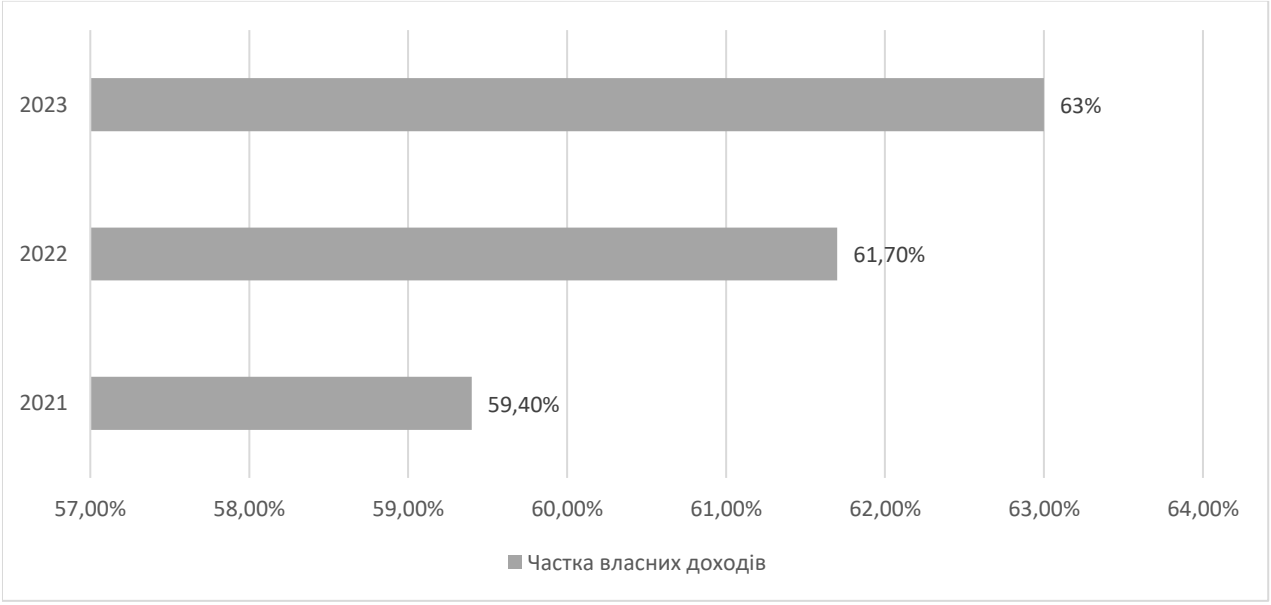

Рисунок 2.4. – Частка власних доходів у бюджеті

Упродовж 2021–2023 років спостерігається стійке зростання частки власних доходів у загальному обсязі бюджету, що свідчить про посилення фінансової автономії та самозабезпеченості бюджету. У 2021 році загальні доходи бюджету становили 1,65 млрд грн, з яких власні доходи складали 0,98 млрд грн, тобто 59,4% від загальної суми. У 2022 році обсяг загальних доходів зріс до 1,70 млрд грн, а власні доходи — до 1,05 млрд грн. Частка власних надходжень у загальній структурі бюджету зросла до 61,7%, що демонструє покращення спроможності формувати ресурсну базу з власних джерел. У 2023

році загальні доходи сягнули 1,92 млрд грн, з яких 1,21 млрд грн становили власні доходи, а частка цих надходжень збільшилася до 63,0%. Таким чином, протягом трьох років частка власних доходів у загальних доходах стабільно зростала: з 59,4% у 2021 році до 63,0% у 2023 році. Така динаміка свідчить про підвищення рівня фінансової самостійності та результативність бюджетної політики, спрямованої на активізацію внутрішніх ресурсів і покращення адміністрування місцевих податків і зборів. Середня частка: 61,37%. Коментар: Частка власних доходів у загальних доходах бюджету поступово зростає, що вказує на зміцнення фінансової незалежності.

Таблиця 2.5 – Рівень податкової дисципліни

Рік	Нараховано (млн грн)	Сплачено (млн грн)	Рівень дисципліни (%)
2021	1050	945	90
2022	1100	1012	92
2023	1200	1092	91

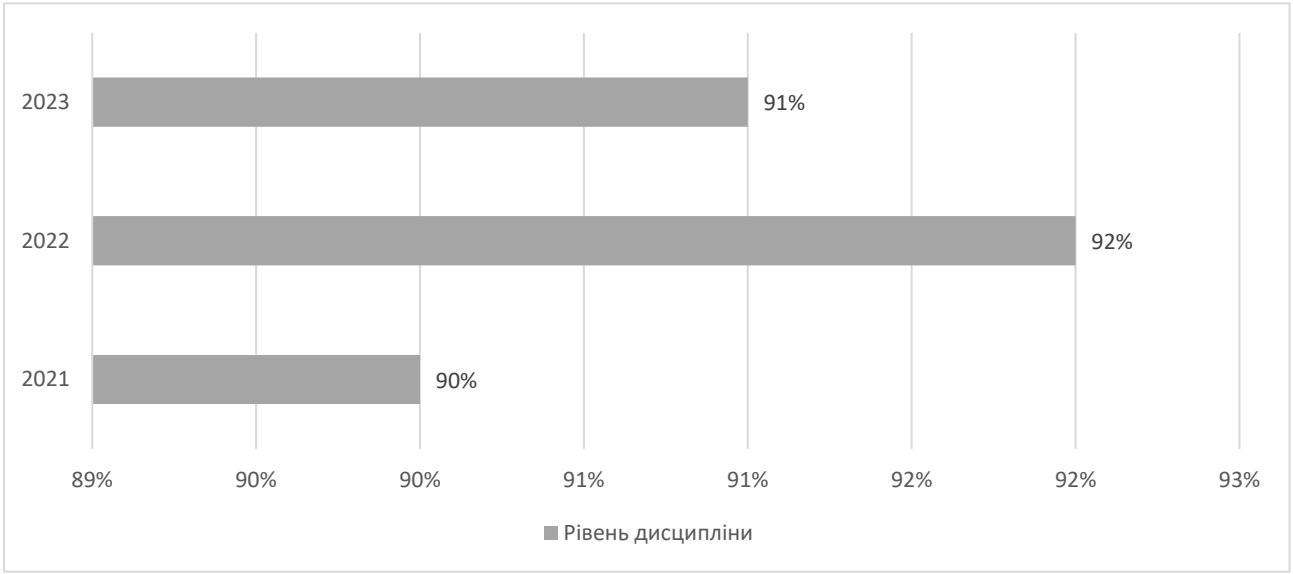

Рисунок 2.5 – Рівень податкової дисципліни

Упродовж 2021–2023 років рівень податкової дисципліни залишається стабільно високим, що свідчить про належне адміністрування податків та свідоме виконання платниками своїх зобов’язань. У 2021 році при нарахованих 1050 млн грн було сплачено 945 млн грн, що становило 90% виконання, тобто кожна десята гривня залишалася несплаченою. У 2022 році ситуація покращилась: при нарахуванні 1100 млн грн фактично надійшло 1012 млн грн, а рівень податкової дисципліни підвищився до 92%. Це може бути результатом посиленої роботи контролюючих органів, роз’яснювальної роботи або зменшення тінізації доходів. У 2023 році обсяг нарахувань зріс до 1200 млн грн, а сума фактичних надходжень склала 1092 млн грн, що відповідає рівню дисципліни у 91%. Хоча спостерігається незначне зниження цього показника порівняно з попереднім роком, він усе ще перебуває на високому рівні.

Загалом, рівень податкової дисципліни впродовж трьох років коливався в межах 90–92%, що вказує на достатньо ефективну систему адміністрування та свідомість більшості платників податків. Невелике зниження в 2023 році може бути пов’язане з економічними труднощами або зростанням податкового навантаження, проте загальна тенденція зберігається позитивною. Високий рівень платіжної дисципліни є запорукою стабільного наповнення бюджету і свідчить про довіру до системи управління публічними фінансами.

Таблиця 2.6 – Індекс податкової культури

Рік	Рівень обізнаності (%)	Індекс податкової культури (бали)
2021	68	0,68
2022	72	0,72
2023	75	0,75

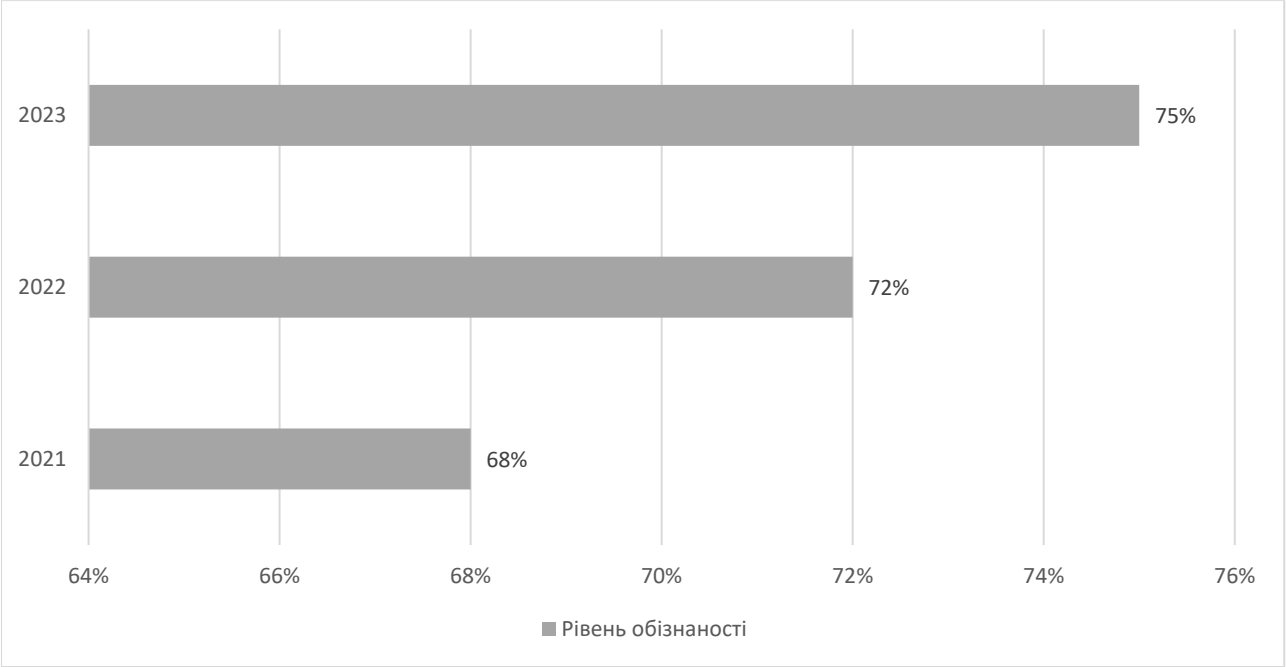

Рисунок 2.6 – Індекс податкової культури

Упродовж 2021–2023 років спостерігається позитивна динаміка зростання індексу податкової культури, що безпосередньо пов’язана з підвищенням рівня обізнаності платників податків. У 2021 році рівень обізнаності населення з податковими питаннями становив 68%, відповідно індекс податкової культури дорівнював 0,68 бала. Це свідчить про базовий рівень знань, який, втім, потребував подальшого розвитку.

У 2022 році рівень обізнаності зріс до 72%, а індекс податкової культури відповідно підвищився до 0,72 бала. Така динаміка свідчить про ефективну інформаційно-роз’яснювальну роботу, а також зростання довіри громадян до податкової системи. У 2023 році індекс досяг рівня 0,75 бала при 75% обізнаності, що є найвищим показником за трирічний період. Це вказує на поступове, але стабільне покращення податкової культури в суспільстві, зростання податкової грамотності та відповідальності платників.

Загалом, зростання індексу податкової культури протягом аналізованого періоду свідчить про успішну реалізацію заходів, спрямованих на підвищення прозорості податкових процесів, зміцнення партнерських відносин між

фіскальними органами та платниками податків, а також про зростання ролі податкової освіти у формуванні громадянської свідомості. Середній індекс: 0,7167. Коментар: Спостерігається зростання індексу податкової культури, що вказує на підвищення обізнаності та свідомості громадян щодо податкових питань.

Таблиця 2.7– Ефективність роботи контролюючих органів

Рік	Виявлені порушення (шт.)	Донарахування (млн грн)	Індекс ефективності (0–1)
2021	1200	180	0,75
2022	1300	200	0,78
2023	1500	250	0,80

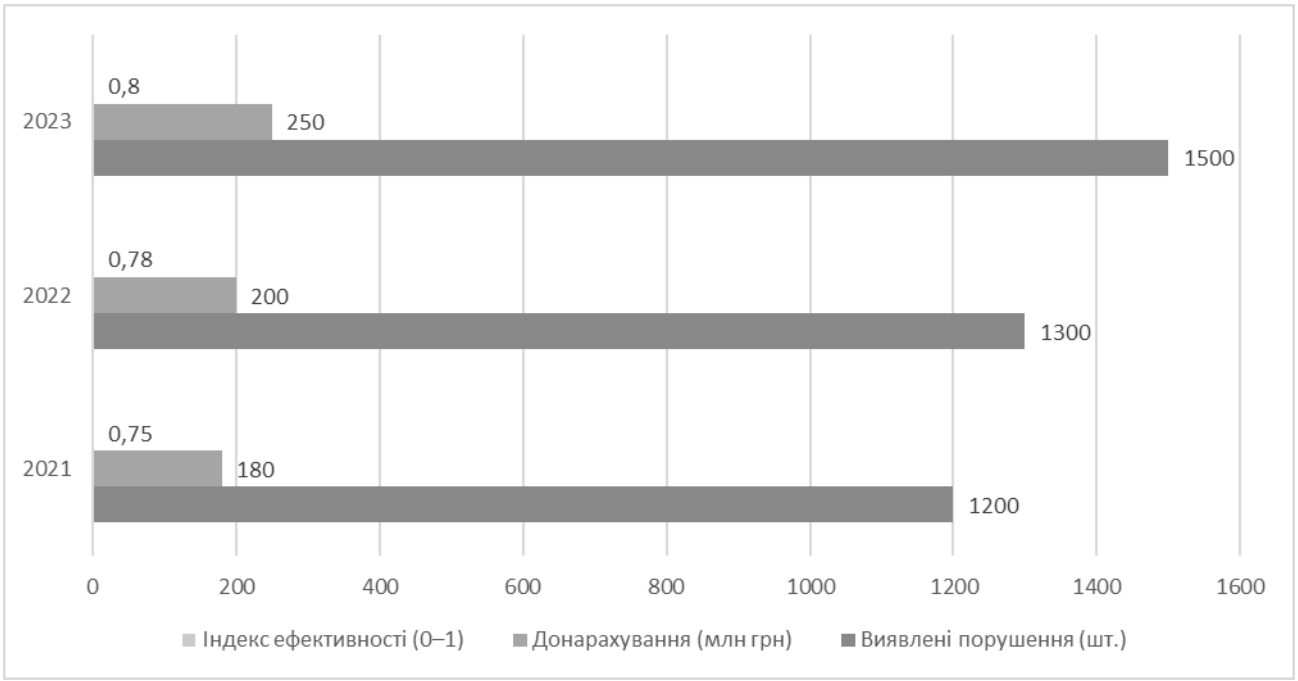

Рисунок 2.7 – Ефективність роботи контролюючих органів

Упродовж 2021–2023 років ефективність роботи контролюючих органів демонструє стійке зростання, що відображається як у кількості виявлених порушень, так і в обсязі донарахованих сум, а також у підвищенні загального індексу ефективності.

У 2021 році було виявлено 1200 порушень, за результатами яких донараховано 180 млн грн, а індекс ефективності становив 0,75. Це свідчить про досить високий рівень аналітичної та перевірочної діяльності, однак є потенціал для покращення.

У 2022 році кількість виявлених порушень зросла до 1300, а донарахування сягнули 200 млн грн. Індекс ефективності зріс до 0,78, що свідчить про вдосконалення підходів до контролю, імовірно, завдяки використанню аналітичних інструментів, цифровізації та покращенню методики ризик орієнтованого аудиту.

У 2023 році зафіксовано вже 1500 порушень, що супроводжувалося донарахуванням в обсязі 250 млн грн. Індекс ефективності досяг рівня 0,80, що є найвищим показником за три роки. Це свідчить про посилення контролю, підвищення професійного рівня працівників та системну роботу з виявлення недобросовісних платників. Загалом, аналіз таблиці показує чітку позитивну тенденцію: контролюючі органи поступово підвищують свою результативність, що дозволяє зміцнювати податкову дисципліну, зменшувати рівень ухилення від оподаткування та забезпечувати додаткові надходження до бюджету.

Таблиця 2.8– Прийняті ваги

Показник	Вага (w)
Виконання плану надходжень	0,25
Динаміка приросту доходів	0,20
Частка власних доходів	0,15
Рівень податкової дисципліни	0,20
Індекс податкової культури	0,10
Ефективність контролю	0,10

Таблиця 2.9 – Значення показників у десятковому вигляді

Показник	Значення (%) / бали	У десятковому вигляді
Виконання плану надходжень	107,02%	1,0702
Динаміка приросту доходів	11,4%	0,114
Частка власних доходів	61,37%	0,6137
Рівень податкової дисципліни	91%	0,91
Індекс податкової культури	0,7167	0,7167
Ефективність контролю	0,7767	0,7767

Для всебічного аналізу ми використали низку показників, кожен з яких відображає певний аспект ефективності управління місцевими фінансами та роботи податкових органів. Нижче детально описано методику розрахунку кожного з них. Виконання плану надходжень місцевих податків. Цей показник демонструє, наскільки фактичні надходження відповідали запланованим. Формула розрахунку:Виконання плану (%)=(План (млн грн)Факт (млн грн))×100% Приклад (2021 рік): (950 млн грн1017 млн грн)×100%=107,05% Середнє виконання плану: Розраховується як середнє арифметичне показників виконання плану за кожен рік. 3107,05%+107,00%+107,00%=107,02%

Динаміка приросту власних доходів. Цей показник відображає темпи зростання власних доходів бюджету в порівнянні з попереднім роком. Формула розрахунку:Приріст (%)=(Власні доходи попереднього рокуВласні доходи пото чного року−Власні доходи попереднього року)×100%

Приклад (2022 рік): (980 млн грн1050 млн грн−980 млн грн)×100%=7,14% Середній приріст: Розраховується як середнє арифметичне показників приросту за роки, для яких можливий розрахунок (тобто, з 2022 року). 27,14%+15,67% =11,4% Частка власних доходів у бюджеті.

Цей показник демонструє рівень фінансової самостійності, показуючи, яку частину загальних доходів складають власні надходження. Формула розрахунку:

Частка власних доходів (%)=(Загальні доходи (млрд грн)Власні доходи (млрд гр н))×100% Приклад (2021 рік): (1,65 млрд грн0,98 млрд грн)×100%=59,4% Середня частка: Розраховується як середнє арифметичне показників частки власних доходів за кожен рік. 359,4%+61,7%+63,0%=61,37% Рівень податкової дисципліни. Цей показник оцінює співвідношення фактично сплачених податків до нарахованих, відображаючи сумлінність платників податків. Формула розрахунку:Рівень дисципліни (%)=(Нараховано (млн грн)Сплачено (млн грн))×100%. Приклад (2021 рік): (1050 млн грн945 млн грн)×100%=90% Середній рівень дисципліни: Розраховується як середнє арифметичне показників рівня дисципліни за кожен рік. 390%+92%+91%=91%. Індекс податкової культури.

Цей показник відображає рівень обізнаності та свідомості громадян щодо податкових питань. Він представлений у балах, де 1 – це повна обізнаність. Формуларозрахунку:Індекс податкової культури (бали)=100Рівень обізнаності (%) Приклад (2021 рік): 10068%=0,68. Середній індекс: Розраховується як середнє арифметичне індексів за кожен рік. 30,68+0,72+0,75=0,7167. Ефективність роботи контролюючих органів. Цей індекс оцінює якість роботи податкових органів у виявленні порушень та донарахуванні коштів до бюджету. Він також представлений у балах від 0 до 1.

Формула розрахунку (зазвичай базується на відношенні донарахованих сум до потенційних втрат або на комплексній оцінці, що враховує кількість виявлених порушень та суми донарахувань; для цього завдання надані вже розраховані значення): Середній індекс: Розраховується як середнє арифметичне індексів за кожен рік. 30,75+0,78+0,80=0,7767

ІПЕ — це комплексний показник, який об'єднує всі вищезгадані метрики, надаючи кожному з них певну вагу відповідно до його значущості. Це дозволяє отримати загальну оцінку ефективності.

Формула розрахунку: ІПЕ=i=1∑n(Значення показника×Вага показникаДе: Значення показника — це середнє значення і-го показника, переведене у десятковий формат (наприклад, 107,02% стає 1,0702, 11,4% стає 0,114, а індекси

та бали залишаються без змін). Вага показника — це питома вага, призначена кожному показнику (сума всіх ваг повинна дорівнювати 1).

Етапи розрахунку ІПЕ: Переведення середніх значень у десятковий формат: Виконання плану: 107,02%/100=1,0702. Приріст доходів: 11,4%/100=0,114. Частка власних доходів: 61,37%/100=0,6137. Рівень дисципліни: 91%/100=0,91. Індекс податкової культури: 0,7167 (уже в балах). Ефективність контролю: 0,7767 (уже в балах)

Множення кожного показника на відповідну вагу: 0,25×1,0702=0,26755. 0,20×0,114=0,0228. 0,15×0,6137=0,092055≈0,0921 (округлено) 0,20×0,91=0,182. 0,10×0,7167=0,07167≈0,0717 (округлено). 0,10×0,7767=0,07767≈0,0777 (округлено).

Таким чином, ІПЕ в 71,39% відображає зважену оцінку всіх ключових аспектів фінансової ефективності та роботи податкових органів, надаючи комплексну картину їхньої діяльності. Розрахунок ІПЕ:(0,25×1,0702)+(0,20×0,114)+(0,15×0,6137)+(0,20×0,91)+(0,10×0,7167)+(0,10 ×0,7767) ІПЕ = 0,26755+0,0228+0,0921+0,182+0,0717+0,0777 ІПЕ = 0,71385 У відсотках: ІПЕ = 71,39%. Висновок: Інтегральний показник ефективності (ІПЕ) становить 71,39%, що свідчить про високий рівень загальної ефективності функціонування системи місцевих фінансів та роботи податкових органів протягом 2021–2023 років. Такий результат є наслідком збалансованої та скоординованої діяльності фінансових і контролюючих структур, що забезпечили не лише стабільне виконання планових показників, а й суттєве підвищення якісних характеристик бюджетного процесу.

Показники динаміки власних доходів, частки власних надходжень у загальній структурі бюджету, рівня податкової дисципліни, індексу податкової культури та ефективності роботи контролюючих органів свідчать про послідовне посилення фінансової автономії, покращення адміністрування податків, зростання рівня податкової свідомості та підвищення довіри до бюджетної системи.

Зростання частки власних доходів із 59,4% у 2021 році до 63,0% у 2023 році вказує на прогрес у зміцненні доходної бази місцевих бюджетів. Показники податкової дисципліни залишалися на високому рівні (90–92%), що свідчить про ефективну роботу з платниками та підтримання податкової дисципліни навіть в умовах зовнішніх викликів. Позитивна динаміка індексу податкової культури — зростання з 0,68 до 0,75 — підтверджує успішність інформаційно-просвітницької роботи серед населення. Крім того, послідовне підвищення ефективності роботи контролюючих органів, зокрема зростання кількості виявлених порушень та обсягів донарахувань, разом із зростанням індексу ефективності з 0,75 до 0,80, свідчить про удосконалення механізмів контролю, запровадження ризикоорієнтованих підходів та підвищення професійної компетентності податкових служб. Отже, значення ІПЕ на рівні 71,39% підтверджує, що система місцевих фінансів функціонує з високим рівнем ефективності, забезпечуючи не лише стабільне фінансування потреб громади, а й створюючи передумови для подальшого сталого розвитку.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дипломної роботи було проаналізовано функціонування місцевих податків і зборів та їхню роль у фінансовій системі держави. Ефективне адміністрування місцевих податків у Запорізькій МТГ є результатом системного підходу до збору доходів, використання цифрових технологій та активної співпраці з бізнесом і громадянами. Це дозволяє не лише забезпечувати стабільне надходження коштів до місцевого бюджету, але й підвищувати рівень фінансової прозорості та довіри населення до органів місцевого самоврядування. Роль фіскальної децентралізації в розвитку територіальних громад є надзвичайно важливою. Можливість самостійно формувати бюджетні доходи та розпоряджатися ними стимулює місцеву владу до активного пошуку ефективних інструментів адміністрування податків, підвищує відповідальність за економічний розвиток громади та дозволяє оперативно реагувати на потреби

населення.

Фінансова спроможність громад області суттєво відрізняється. Запорізька МТГ демонструє високий рівень власних доходів та ефективне адміністрування, тоді як деякі інші громади залишаються менш забезпеченими. Це підкреслює необхідність комплексних заходів для вирівнювання фінансових можливостей, стимулювання розвитку місцевого бізнесу та покращення методів збору податків у менш спроможних громадах.

Інтегральна оцінка ефективності справляння податків свідчить про позитивні тенденції. Запорізька МТГ перевиконує планові надходження (107%), демонструє зростання власних доходів приблизно на 11%, підвищує частку власних доходів у загальному бюджеті до 61%, підтримує високий рівень податкової дисципліни (91%), покращує податкову культуру та ефективність контролюючих органів. Ці показники відображають системність, якість адміністрування та активну роботу органів місцевого самоврядування. Позитивний вплив цифровізації та міжвідомчої взаємодії. Використання електронних баз даних, автоматизованих систем контролю та аналітики дозволяє не лише оперативно відслідковувати надходження, а й ідентифікувати потенційні ризики ухилення від сплати податків. \

Значення стабільного податкового надходження для розвитку громади**.** Надходження власних доходів безпосередньо впливають на можливості місцевої влади реалізовувати соціальні та інфраструктурні проєкти, розвивати освіту, медицину, транспортну інфраструктуру та забезпечувати комфортне життя громадян. Запорізька МТГ демонструє, що системний підхід до адміністрування податків дозволяє підвищити фінансову автономію та забезпечити довгострокову економічну стабільність. Для подальшого підвищення ефективності слід зосередитися на: розширенні цифровізації та автоматизації податкових процесів; підвищенні податкової культури населення та бізнесу; створенні механізмів підтримки менш спроможних громад для вирівнювання фінансових ресурсів; активному впровадженні міжвідомчої співпраці та аналітики для своєчасного реагування на зміни в економіці громади.

3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

3.1 Зарубіжний досвід розвитку місцевих податків і можливості його адаптації в Україні

Сьогодні в Україні місцеві податки та збори відіграють важливу роль у системі фіскального регулювання та становлять значну частину надходжень до місцевих бюджетів. Прийняття Податкового кодексу України та численні реформи в податковій і митній сферах суттєво трансформували систему місцевого оподаткування. У результаті цих змін було переглянуто структуру доходів місцевих бюджетів, зокрема скасовано низку традиційних платежів – комунальний податок, ринковий збір, збір за дозвіл на розміщення торговельних об'єктів, які раніше формували вагому частину фінансових ресурсів громад. Натомість з'явилися нові інструменти – податок на нерухоме майно (крім земельної ділянки), збір за паркування, єдиний податок і туристичний збір [23].

Попри ці кроки, сучасна система місцевого оподаткування залишається недосконалою і не повністю відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. Однією з головних проблем є те, що законодавчо встановлені місцеві податки та збори не завжди узгоджуються з платоспроможністю населення та бізнесу, через що їх стимулююча функція реалізується недостатньо. Це, у свою чергу, може суперечити базовим принципам бюджетного устрою – єдності, прозорості, повноти та гласності.

У розвинених країнах світу роль місцевих податків є значно вагомішою: їхня частка в доходах місцевих бюджетів становить у середньому від третини до двох третин. Так, у Франції вони забезпечують близько 40 % доходів, у Данії – 52 %, у Німеччині – 47 %, у Японії – 34 %, у Швейцарії – 45 %, в Іспанії – 33 %, у Великобританії – 37 %, у Фінляндії – 33 %, у Норвегії – 42 %, у США – 60 %, в

Австрії – 73 %. Для більшості держав характерна наявність значного переліку місцевих податків: у Франції їх понад 40, у Німеччині – близько 55, в Італії – майже 60, а в Бельгії – близько 100 різновидів.

На відміну від постсоціалістичних держав, де власні доходи у формі місцевих податків і зборів становлять незначну частку у фінансуванні місцевих бюджетів, у країнах із розвиненою економікою спостерігається інша модель. Тут система місцевих податків має більш комплексний характер і умовно поділяється на кілька груп. По-перше, це власні місцеві податки, які безпосередньо запроваджуються органами місцевого самоврядування і стягуються лише в межах певної громади. До них належать як прямі, так і непрямі податки – майновий та земельний податок, особистий податок на доходи, місцеві акцизи тощо. По-друге, застосовуються надбавки до загальнодержавних податків, що спрямовуються на формування доходів місцевих бюджетів, а також часткові відрахування від державних податкових надходжень, які залишаються на місцях. По-третє, поширеною практикою є стягнення плати за послуги, що надаються органами місцевого самоврядування. Йдеться про оплату електроенергії, водопостачання, каналізаційних послуг, газопостачання, зв’язку та інших комунальних сервісів [22].

По-четверте, у низці країн активно функціонують екологічні податки. Вони відображають політику муніципалітетів у сфері охорони довкілля та спрямовані на стимулювання екологічно безпечних практик і зменшення шкідливого впливу господарської діяльності на навколишнє середовище. При цьому перелік та характер місцевих податків можуть суттєво різнитися залежно від національного законодавства. Кожен рівень влади має право запроваджувати власні податки й збори, виходячи з потреб громади. Наприклад, у США місцеві податки встановлюються на рівні штатів, у Швейцарії – кантонами та громадами, у Франції – муніципалітетами, регіонами й департаментами.

Важливою рисою більшості місцевих податкових систем розвинених країн є їхня регресивність: частка податкових зобов’язань щодо загального доходу знижується зі зростанням рівня доходів платника. Тобто домогосподарства з

вищими прибутками фактично віддають меншу частку своїх доходів у вигляді місцевих податків, ніж громадяни з нижчими доходами. Водночас у деяких країнах застосовуються прогресивні підходи, коли ставка місцевого оподаткування зростає разом із підвищенням доходів. Така модель діє щодо оподаткування особистого майна в США, Норвегії, Іспанії, Франції, Канаді та Швеції.

На сучасному етапі в європейських країнах сформувалися загальні принципи функціонування місцевого оподаткування, серед яких:

1. справедливий розподіл податкового тягаря з урахуванням платоспроможності громадян;
2. прозорість і зрозумілість для фізичних та юридичних осіб;
3. право місцевих органів влади змінювати або запроваджувати податки відповідно до потреб громад;
4. еластичність системи, яка дозволяє адаптувати обсяги надходжень до змін економічних умов та витрат;
5. соціальна спрямованість, що передбачає запобігання зростанню економічної нерівності та підтримку вразливих груп населення.

Особливо показовим прикладом вважається Франція, де місцеві податки займають вагому частку у структурі доходів бюджетів і відіграють ключову роль у фінансуванні суспільних послуг.

Загалом у більшості економічно розвинених держав місцеві податки можна умовно поділити на чотири основні групи [2].

1. Власні місцеві податки – це податки, що встановлюються органами місцевого самоврядування та діють виключно в межах певної територіальної громади. До них належать як прямі, так і непрямі платежі: податки на прибуток підприємств, індивідуальні прибуткові податки, податки на майно й землю, промислові збори, податки на транспортні засоби, професійні податки, а також місцеві акцизи.
2. Надбавки до загальнодержавних податків, які надходять у місцеві бюджети у вигляді додаткових відрахувань. Це дозволяє громадам формувати

власні доходи, зберігаючи при цьому прив'язку до національної податкової системи.

3. Платежі за послуги, що надаються органами місцевої влади. Сюди відносяться кошти за користування електроенергією, газопостачанням, водопроводом, каналізацією, телекомунікаційними послугами, а також плата за оформлення різноманітних документів органами місцевого самоврядування.

4. Податки, що відображають політику місцевої влади, зокрема екологічні. Їх запроваджують із метою регулювання природокористування та стимулювання екологічно безпечної діяльності.

На думку О.А. Івашко, різноманітність місцевих податків доцільно систематизувати у певні групи, що наочно представлено на рис. 1. При цьому варто зазначити, що місцеві податки функціонують на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою. Так, у Франції – це комуни, департаменти та регіони, у федеративних державах – суб'єкти федерації. Наприклад, у Німеччині вони належать до компетенції земель, а у США – штатів. Тобто кожен рівень влади в розвинених країнах має власну систему місцевого оподаткування.

Ще однією характерною рисою місцевих податків і зборів у західних державах є їх масовий характер. Їх сплачує практично все доросле населення, незалежно від соціального статусу чи рівня доходів. Для прикладу, у США сім'я з чотирьох осіб із річним доходом 50 тис. доларів у середньому сплачує близько 4,4 тис. доларів на рік за всіма видами місцевих податків, що становить майже 8,9 % від сімейного бюджету. При цьому в одних штатах податкове навантаження є мінімальним і дорівнює 3,5 %, а в інших сягає 14 % доходів сімей зазначеної категорії [12, с. 22].

Важливою особливістю місцевих податків і зборів у більшості розвинених країн є їх регресивний характер: частка таких податкових надходжень у загальному доході зменшується у міру зростання рівня доходів платників. Водночас у ряді держав щодо ключових місцевих податків застосовуються прогресивні ставки, що робить систему більш соціально справедливою. Такий

підхід властивий, зокрема, Фінляндії, Норвегії, Іспанії, Швеції та Швейцарії, де прогресивні механізми діють при оподаткуванні особистого майна громадян.

У більшості країн Європи та світу створено міцну правову основу для справляння місцевих податків і зборів, що закріплюється на рівні конституцій. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина права земель і органів місцевого самоврядування у сфері оподаткування визначаються не лише Основним законом держави, а й низкою спеціальних законодавчих актів. Серед них варто відзначити Положення про справляння податків, зборів і мита (яке виконує роль податкового кодексу) та Положення про місцеві податки, де докладно визначено порядок їх запровадження та адміністрування [18, с. 308].

Кожна країна вибудовує власну систему місцевого оподаткування, виходячи з історичних традицій, особливостей економічного розвитку та суспільних потреб. Саме тому моделі місцевих податків у різних державах суттєво відрізняються. Найбільш очевидними є відмінності у кількості податків і зборів. Наприклад, у Франції їх налічується понад 40, у Німеччині – близько 55, в Італії – приблизно 70, а в Бельгії – близько 100. Для порівняння, у Великій Британії діє лише один основний місцевий податок – на нерухоме майно, який охоплює землю, будівлі, магазини, виробничі об’єкти та установи. При цьому сільськогосподарські угіддя, релігійні споруди та будівлі на них не підлягають оподаткуванню [7, с. 135; 3, с. 58].

Цікавим є досвід Франції, де місцеві податки відіграють значну роль у формуванні дохідної частини бюджетів територіальних громад. Серед усієї системи особливу питому вагу мають чотири основні податки:

- земельний податок на забудовані ділянки;
- земельний податок на незабудовані ділянки;
- податок на житлову нерухомість;
- місцевий податок, що забезпечує фінансування комунальних потреб.

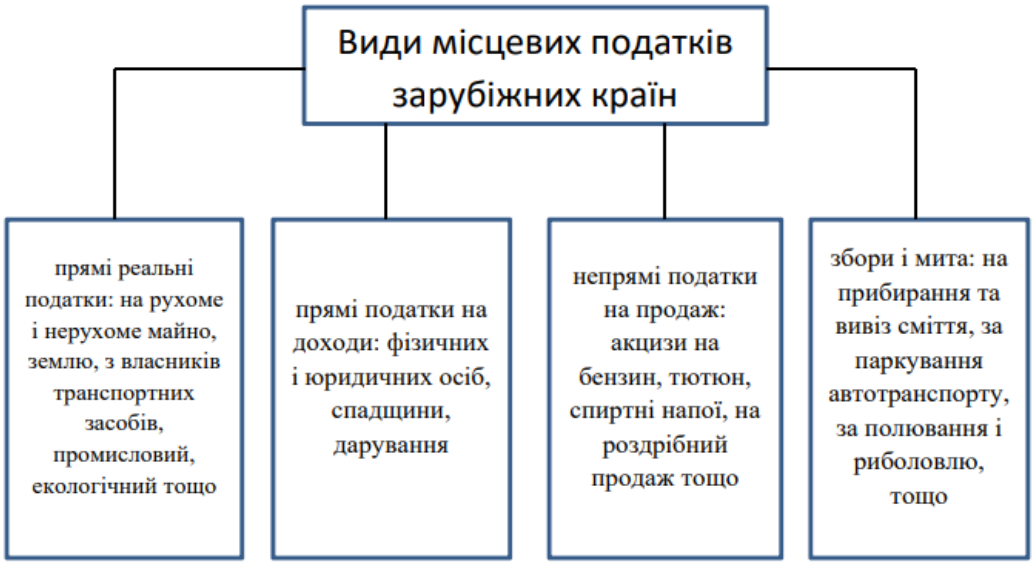

Рисунок. 3.1. – Основні види місцевих податків зарубіжних країн [15, с. 47]

Формування місцевих податкових систем у різних країнах значною мірою зумовлене історичними особливостями їхнього політичного та економічного розвитку. Наприклад, у Франції простежується чіткий розподіл податкових надходжень між центральним та місцевими бюджетами. Такий підхід базується на принципах самофінансування та збалансованості, що вимагає від територіальних громад покриття власних видатків переважно за рахунок внутрішніх ресурсів. Найбільш вагомими у структурі доходів місцевих бюджетів Франції є чотири податки: земельний податок на забудовані та незабудовані ділянки, податок на житло та професійний податок. При цьому існують певні пільги: від сплати земельного податку звільняються об’єкти державної власності (будівлі, ділянки), а також фізичні особи віком від 75 років і громадяни, які отримують соціальну допомогу чи спеціальні виплати по інвалідності.

Система оподаткування Іспанії поєднує федеральний, регіональний та місцевий рівні. Регіональні податки відрізняються залежно від території, проте ключовими виступають: податок на власність, податок на спадщину, збори з грального бізнесу (зокрема податку на «Бінго») та податок на водопостачання. Сукупно майнові податки формують понад 12% регіональних доходів. Водночас на місцевому рівні, згідно із Законом «Про місцеві фінанси», муніципалітети

мають право стягувати п’ять основних податків: на нерухомість, на підприємницьку діяльність, на транспорт, на будівлі та на приріст вартості землі у міській межі.

Німеччина, маючи складну федеративну систему, вирізняється багаторівневою податковою структурою, де поряд із федеральними та земельними податками вагоме місце займають місцеві. Країна відома високим рівнем соціальної захищеності та справедливим розподілом доходів, що досягається завдяки прогресивній шкалі оподаткування фізичних осіб. Серед ключових місцевих податків Німеччини особливе місце посідає поземельний податок, який є одним із головних джерел фінансування муніципалітетів. Його сплачують власники ділянок сільськогосподарського, лісового та будівельного призначення. Розмір податкових зобов’язань залежить від вартості землі, її площі, розташування та інших оцінювальних характеристик [36].

Податкова система Італії відзначається складністю та багаторівневістю. Органи місцевого самоврядування мають право впроваджувати або скасовувати податки, проте їхні повноваження обмежені верхніми межами ставок, визначеними державою. Така модель забезпечує певну єдність податкової політики та захищає бізнес-середовище від надмірного податкового тиску. До числа місцевих податків Італії входять, зокрема, податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухомість, податок на розміщення реклами, а також інші муніципальні збори. Встановлюючи ставки, муніципалітети змушені дотримуватися лімітів, визначених національним законодавством.

У Швеції формування місцевих бюджетів також відбувається завдяки податкам і зборам. Конституційні норми гарантують муніципалітетам політичну та фінансову автономію, однак державний уряд водночас контролює дотримання єдиних національних стандартів, щоб забезпечити рівність доступу громадян до суспільних послуг. Таким чином, муніципальні органи влади мають простір для самостійного визначення ставок податків і зборів, виходячи з особливостей території та потреб населення, але з урахуванням загальнонаціональних вимог.

Це дозволяє поєднувати гнучкість місцевого управління із соціальною справедливістю й високою якістю життя населення по всій країні.

Канадська модель оподаткування ґрунтується на принципах фіскального федералізму. Податкові повноваження розподілені між федеральним центром і провінціями, що дає змогу поєднувати єдність фінансової політики з достатнім рівнем децентралізації. Завдяки цьому провінції зберігають можливість проводити власну соціальну політику та фінансувати регіональні потреби, тоді як федеральний уряд забезпечує стабільність фінансування національних програм і стандартів. Такий підхід підтримує баланс між місцевою самостійністю та загальнодержавною рівновагою.

Досвід Великобританії показує вагомість податку на нерухомість для місцевого самоврядування. Він фактично формує основу дохідної частини місцевих бюджетів, оскільки забезпечує до 100% надходжень, що спрямовуються на фінансування муніципальних послуг. Узагальнення світової практики свідчить, що країни з розвиненою системою місцевого самоврядування (Франція, Німеччина, Іспанія, Швеція та ін.) широко застосовують принцип фінансової автономії муніципалітетів. Це дозволяє органам місцевої влади встановлювати власні податки та збори, визначати їхні ставки та механізми справляння відповідно до регіональних особливостей, зберігаючи при цьому баланс між місцевими потребами та загальнодержавними пріоритетами [42].

Водночас в Україні місцеві органи самоврядування мають обмежені повноваження у сфері місцевого оподаткування, оскільки більшість податків та зборів визначається центральною владою. Аналізуючи позитивний досвід зарубіжних країн із розвиненою економікою, можна виділити необхідність впровадження різноманітних та гнучких фіскальних механізмів у системі місцевих податків і зборів України. Це дозволить органам місцевого самоврядування формувати фінансову політику, враховуючи специфіку територій та потреби громади, що, у свою чергу, сприятиме більш ефективному функціонуванню системи місцевих фінансів.

Не менш важливо враховувати особливості реалізації адміністративних і бюджетних реформ при розробленні податкової системи на місцевому рівні. Це передбачає оцінку ресурсів, економічного потенціалу та можливостей різних територіальних громад, що сприятиме підвищенню якості задоволення потреб населення та забезпеченню сталого розвитку територій.

Ще одним ключовим аспектом є досягнення балансу між автономією громад і загальнонаціональними цілями. Місцеві органи повинні мати достатню свободу для прийняття рішень щодо податкової політики, проте вони мають узгоджуватися із загальнонаціональною стратегією. Такий підхід сприятиме розвитку громад та підтриманню рівноваги у системі місцевого оподаткування.

Впровадження різноманітних податків та зборів на основі світового досвіду може значно підвищити фінансову самодостатність українських територіальних громад і сприяти їх економічному розвитку. Вивчення та адаптація кращих практик зарубіжних країн у сфері місцевого оподаткування є важливим кроком для створення ефективної, стабільної та сталої системи місцевих фінансів в Україні.

Для України важливо не лише запозичити досвід розвинених держав, але й адаптувати його до власних економічних умов, правової бази та адміністративно-територіального устрою. Розширення податкової бази на місцевому рівні, запровадження гнучких механізмів адміністрування податків, удосконалення системи контролю та підзвітності сприятиме підвищенню довіри громадян до влади та зміцненню фінансової незалежності громад.

Місцеві податки та збори є ключовим джерелом формування фінансової автономії органів місцевого самоврядування. У більшості розвинених країн світу вони становлять від 30 % до 60 % у структурі місцевих бюджетів. Це дозволяє забезпечити:

- фінансову самостійність муніципалітетів;
- підвищення ефективності управління місцевими ресурсами;
- стимулювання відповідальності місцевої влади за якість надання послуг населенню.

Таблиця 3.1 – Порівняльна характеристика місцевих податків

Країна	Основні місцеві податки	Особливості застосування	Частка місцевих податків у доходах муніципалітетів	Можливості адаптації в Україні
Німеччина	Земельний, промисловий, майновий податки	Стабільні надходження, автономія ставок	45%	Удосконалення земельного та майнового оподаткування з орієнтацією на ринкову вартість
Франція	Податки на нерухомість, житло, транспорт, туристичний	Диференційовані ставки, стимулювання туризму	35%	Розширення туристичного збору; введення податку на розкішні об’єкти
Польща	Податок на нерухомість, транспорт, с/г та лісовий	Проста система адміністрування	30%	Простота механізмів для місцевих податків у сільській місцевості
США	Податок на нерухомість, місцевий sales tax, податок на доходи (в окремих штатах)	Висока автономія, конкуренція територій	70%	Розширення прав громад щодо ставок; можливість місцевих акцизів
Японія	Податок на майно, підприємницьку діяльність, житловий	35 % доходів муніципалітетів із податків	35%	Введення місцевого податку на підприємницьку діяльність
Південна Корея	Податки на транспорт, нерухомість, енергоресурси	Стимулюють енергоефективність	30%	Введення екологічних місцевих податків (за споживання ресурсів)
Україна (станом на 2024 р.)	Єдиний податок, податок на майно, туристичний, збір за паркування	Обмежена податкова база, низька автономія	8%	Необхідність розширення бази та підвищення автономії

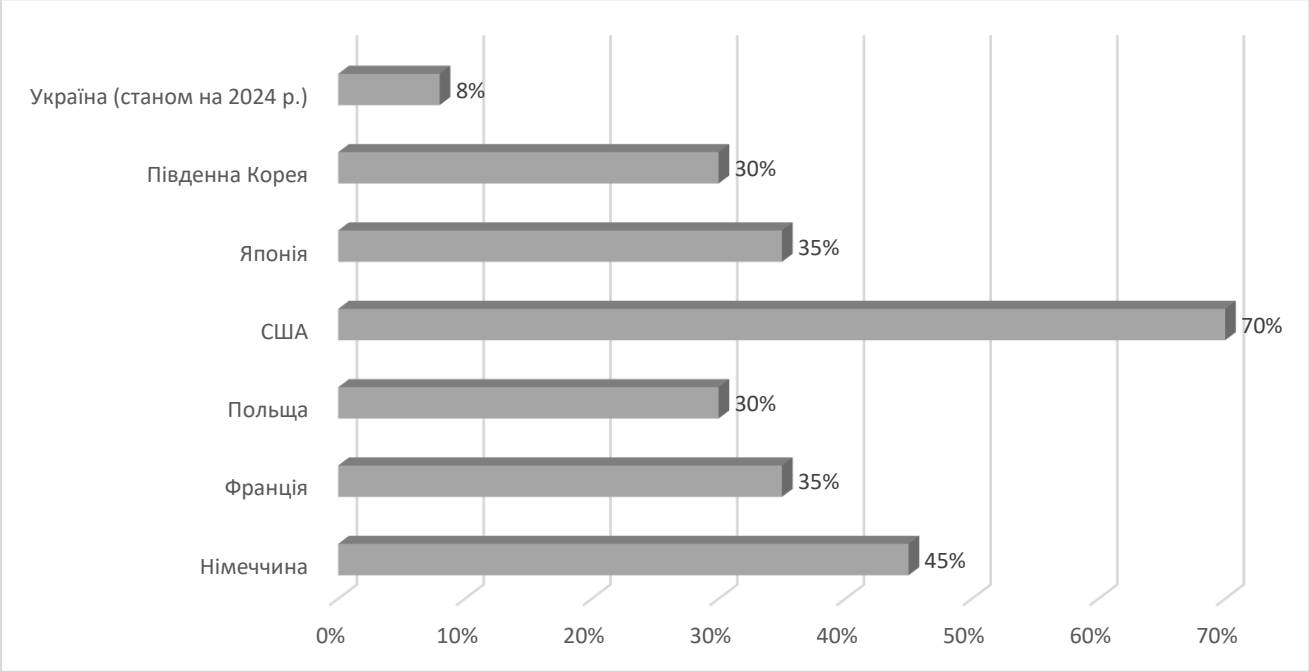

Рисунок 3.2.– Порівняльна характеристика місцевих податків

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку місцевого оподаткування показав, що фінансова незалежність територіальних громад у більшості розвинених держав виступає одним із фундаментальних чинників сталого соціально-економічного розвитку. Саме ефективна податкова політика на місцевому рівні дозволяє громадам формувати достатню доходну базу, яка використовується для забезпечення потреб населення, модернізації інфраструктури, підвищення якості публічних послуг та створення сприятливого інвестиційного клімату.

У європейських країнах місцеві органи влади мають широкі повноваження у сфері податкової політики: вони можуть не лише встановлювати розміри ставок окремих податків і зборів, а й запроваджувати нові види платежів, виходячи з особливостей економічного та соціального розвитку територій. Така практика забезпечує високий рівень адаптивності місцевих фінансів до змін у внутрішньому середовищі та потреб громади. Наприклад, у Німеччині чи Франції муніципалітети мають суттєві можливості для варіювання податкового навантаження, а у Великій Британії важливу роль відіграють податки на нерухомість, що формують вагому частину місцевих бюджетів [16, с.10].

Водночас для України характерна централізована модель місцевого оподаткування, у межах якої переважна більшість податкових рішень

приймається на рівні центральної влади. Це значно звужує інструментарій органів місцевого самоврядування та позбавляє їх можливості ефективно впливати на власний фінансово-економічний розвиток. Тому адаптація зарубіжного досвіду в українських умовах потребує поступового розширення податкової автономії громад, надання їм більшої свободи у визначенні ставок місцевих податків і зборів, а також удосконалення механізмів адміністрування.

Особливого значення набуває запровадження гнучких фіскальних інструментів, які дозволяють враховувати специфіку конкретних територій, їх економічний потенціал, ресурсну базу та соціально-демографічні особливості. Також необхідним є поєднання податкової політики з проведенням адміністративно-бюджетних реформ, спрямованих на децентралізацію та посилення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Важливим викликом для України залишається пошук оптимального балансу між самостійністю місцевих громад у сфері оподаткування та загальнонаціональними інтересами. З одного боку, громади повинні мати право самостійно формувати податкову політику, орієнтуючись на локальні потреби, а з іншого такі рішення мають узгоджуватися з державними пріоритетами та стратегією розвитку країни загалом. Забезпечення цього балансу дозволить уникнути надмірної диференціації у рівнях розвитку громад і сприятиме зміцненню єдності податкової системи [33].

Таким чином, зарубіжний досвід переконливо доводить: фінансова самодостатність громад і розвиток місцевих податків є запорукою ефективного функціонування публічних фінансів. Для України адаптація цих підходів означає не лише підвищення дохідної бази місцевих бюджетів, а й створення умов для економічного зростання, розвитку підприємництва, розширення інвестиційних можливостей та підвищення добробуту населення. Запозичення кращих світових практик у поєднанні з власними реформами здатне забезпечити формування сталої, гнучкої та результативної системи місцевого оподаткування, яка стане міцним фундаментом фінансової незалежності територіальних громад в Україні.

3.2 Концептуальні засади удосконалення місцевого оподаткування для зміцнення фінансової автономії територіальних громад

Розвиток місцевого самоврядування в Україні нерозривно пов’язаний із формуванням ефективної системи місцевих фінансів, центральне місце в якій займає інститут місцевого оподаткування. Адже фінансова автономія територіальних громад неможлива без стабільної та достатньої дохідної бази, сформованої, насамперед, за рахунок власних податкових надходжень. Водночас сучасний стан місцевого оподаткування в Україні характеризується низкою проблем: обмеженою кількістю місцевих податків і зборів, слабкою фіскальною спроможністю більшості з них, регресивністю та нерівномірністю податкового навантаження, недостатньою гнучкістю у встановленні ставок і пільг [1,с.21].

Рисунок 3.3. – Концептуальні засади удосконалення місцевого оподаткування

Концепція реформування має ґрунтуватися на низці принципів: Принцип податкової автономії. Податкова автономія передбачає, що територіальні громади повинні мати реальне право самостійно формувати дохідну базу своїх бюджетів. Це означає, що органи місцевого самоврядування мають володіти достатнім обсягом повноважень у сфері встановлення місцевих податків і зборів, визначення ставок, надання пільг та встановлення порядку їх справляння у межах, передбачених законодавством. У практиці більшості європейських країн муніципалітети наділені правом гнучко регулювати податкові надходження відповідно до власних потреб та стратегій розвитку територій.
В Україні цей принцип ще не реалізований у повному обсязі: органи місцевого самоврядування обмежені рамками Податкового кодексу, де чітко визначено перелік місцевих податків і зборів. Розширення автономії дозволить громадам не лише підвищити власну фінансову стійкість, а й стимулюватиме їх до пошуку нових джерел доходів та більш відповідального підходу до управління ресурсами. Таким чином, податкова автономія є ключовим елементом зміцнення фінансової незалежності територіальних громад.

Принцип фіскальної достатності. Цей принцип означає, що податкові надходження на місцевому рівні мають бути достатніми для фінансування як власних повноважень територіальних громад, так і делегованих їм державою функцій. Інакше кажучи, обсяг доходів від місцевих податків і зборів повинен забезпечувати виконання всіх необхідних видаткових зобов’язань громади. У країнах ЄС, де цей принцип діє, місцеві бюджети здебільшого формуються за рахунок стабільних і фіскально потужних джерел — податку на нерухомість, земельного податку, місцевих зборів із підприємницької діяльності.
В Україні ситуація є дещо іншою: значна частина місцевих бюджетів формується за рахунок трансфертів із державного бюджету, що ставить громади у залежність від центральної влади. Реалізація принципу фіскальної достатності передбачає перегляд співвідношення між власними доходами громад і трансфертами, розширення податкової бази та забезпечення стабільності надходжень. Це дозволить громадам бути фінансово спроможними, планувати свою діяльність

на довгострокову перспективу та ефективно надавати публічні послуги населенню [14].

Принцип справедливості. Справедливість є однією з основоположних категорій у сфері оподаткування. Його реалізація передбачає встановлення ставок місцевих податків відповідно до платоспроможності платників та уникнення надмірної регресивності. Це означає, що податкове навантаження має розподілятися пропорційно економічним можливостям різних груп населення та суб'єктів господарювання. У світовій практиці принцип справедливості реалізується через використання прогресивних ставок (зокрема у сфері податку на майно чи землю), диференційованих пільг для соціально вразливих категорій громадян та запровадження механізмів захисту малого бізнесу. В Україні місцеві податки, зокрема єдиний податок, плата за землю чи податок на нерухомість, часто мають регресивний характер, адже встановлюються у фіксованому розмірі без урахування доходів платника. Удосконалення системи місцевого оподаткування на основі принципу справедливості дозволить знизити соціальну напругу, підвищити рівень добровільності сплати податків та сприятиме формуванню позитивного ставлення громадян до податкової системи загалом[34].

Принцип прозорості та підзвітності. Податкова система є ефективною лише тоді, коли громадяни розуміють, куди спрямовуються їхні кошти, і бачать результат від сплачених податків. Принцип прозорості та підзвітності у сфері місцевого оподаткування означає необхідність чіткого відстеження руху коштів від моменту їх надходження до бюджету громади до використання на конкретні потреби. Для цього органи місцевого самоврядування повинні регулярно звітувати перед населенням про обсяги податкових надходжень та напрями їх витрачання. Європейський досвід показує, що відкритість бюджетної інформації та участь громадян у процесах ухвалення рішень (наприклад, через інструмент «бюджету участі») підвищують рівень довіри до влади та дисципліну платників податків. В Україні реалізація цього принципу може включати запровадження онлайн-порталів відкритих даних про місцеві бюджети, регулярні громадські

слухання та публічні звіти. Такий підхід сприятиме розвитку демократичних практик управління на місцевому рівні та підвищить ефективність використання податкових надходжень [9].

Принцип економічної нейтральності. Економічна нейтральність податкової системи означає, що податки не повинні суттєво впливати на економічні рішення платників і створювати викривлення у господарській діяльності. У сфері місцевого оподаткування цей принцип має особливе значення, оскільки надмірно високі або неправильно сконструйовані податки можуть знизити інвестиційну привабливість території, призвести до відтоку підприємств і капіталу, а також до скорочення робочих місць. Оптимальна реалізація цього принципу полягає у встановленні таких ставок місцевих податків, які забезпечують стабільні надходження до бюджету громади, але при цьому не пригнічують підприємницьку активність. Наприклад, при встановленні туристичного збору громада має враховувати баланс між додатковими надходженнями і можливим зменшенням конкурентоспроможності місцевої туристичної індустрії. У довгостроковій перспективі дотримання принципу економічної нейтральності створює умови для розвитку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій і зростання економічної бази громади.

3.3 Напрями підвищення ефективності адміністрування місцевих податків

Ефективність адміністрування місцевих податків є важливим чинником фінансової спроможності територіальних громад, їхньої здатності забезпечувати належний рівень соціально-економічного розвитку та надавати якісні публічні послуги. В умовах децентралізації влади в Україні питання підвищення результативності та прозорості податкового адміністрування набуває особливої актуальності. Основними напрямами удосконалення системи адміністрування місцевих податків є такі. У сучасних умовах цифрова трансформація стає ключовим чинником підвищення ефективності податкового адміністрування. Використання цифрових технологій дозволяє не лише спростити процедури

сплати податків, а й забезпечити прозорість фінансових потоків, знизити ризики зловживань і підвищити довіру громадян до податкової системи. Основні напрями цифровізації включають. Розширення функціоналу електронного кабінету платника місцевих податків. Це дає змогу платникам у режимі онлайн отримувати інформацію про нараховані податки, заборгованість, строки сплати, подавати декларації, формувати платіжні документи та отримувати консультації. Автоматизація процесів обліку надходжень і контролю за їх повнотою. Використання спеціалізованих програмних рішень дозволить оперативно відстежувати динаміку сплати, формувати аналітичні звіти, виявляти податкові ризики та ухилення від сплати. Інтеграція баз даних податкових, земельних, майнових і реєстраційних систем. Єдиний інформаційний простір забезпечить обмін достовірними даними між державними та місцевими органами, що дасть змогу швидше виявляти об'єкти оподаткування, уникати дублювання інформації та зменшити адміністративне навантаження на працівників податкових органів. Використання аналітичних інструментів та штучного інтелекту. Алгоритми машинного навчання можуть допомагати в прогнозуванні надходжень, аналізі податкової поведінки платників, виявленні підозрілих операцій і потенційних ухилень. Впровадження технологій "open data". Публічний доступ до узагальнених даних про сплату місцевих податків сприятиме зростанню прозорості діяльності органів влади й підвищенню громадського контролю [12, с.10].

Підвищення ефективності адміністрування місцевих податків неможливе без тісної координації між податковими органами та місцевою владою. Їхня взаємодія має бути системною, аналітично обґрунтованою та спрямованою на досягнення спільної мети — забезпечення стабільних надходжень до місцевих бюджетів. Основні напрями оптимізації включають. Створення спільних координаційних рад або робочих груп. До складу таких груп можуть входити представники податкової служби, фінансових управлінь місцевих рад, депутатських комісій. Їх завдання аналіз надходжень, визначення проблемних зон, планування заходів із підвищення податкової дисципліни. Регулярний обмін

інформацією між системами. Необхідно налагодити електронну взаємодію між державними та місцевими базами даних, щоб мати повну та актуальну інформацію про платників податків, земельні ділянки, нерухомість та транспортні засоби. Узгодження планів перевірок і контрольних заходів. Координація дій дає змогу уникати дублювання перевірок, підвищує ефективність використання ресурсів і зменшує адміністративний тиск на платників. Проведення спільних інформаційних кампаній. Підвищення податкової культури населення через семінари, консультації, онлайн-курси, буклети або соціальні кампанії сприяє добровільній сплаті податків. Запровадження системи спільного моніторингу податкової заборгованості. Це дасть змогу оперативно реагувати на появу боргів і вживати превентивних заходів. Формування єдиної стратегії управління податковим потенціалом громади. Спільне планування податкової політики дозволить визначати пріоритети розвитку територій, прогнозувати надходження та забезпечувати фінансову стабільність [52].

Розширення податкової бази є ключовим чинником збільшення надходжень до місцевих бюджетів без підвищення ставок податків. Це дозволяє забезпечити сталий розвиток громад і підвищити фінансову самостійність органів місцевого самоврядування. Основні напрями включають. Легалізацію тіньових видів діяльності. Значна частина економічної активності в громадах залишається поза офіційним обліком — наприклад, неофіційна оренда житла, стихійна торгівля, побутові та транспортні послуги без реєстрації. Виявлення таких видів діяльності та їх залучення до оподаткування сприятиме зростанню бюджетних надходжень і формуванню рівних умов для всіх суб’єктів господарювання. Актуалізацію даних про об’єкти нерухомості та земельні ділянки. Необхідно забезпечити системне оновлення інформації про власників, площі, цільове призначення та ринкову вартість майна. Це дозволить уникнути заниження податкової бази й підвищити справедливість оподаткування. Удосконалення кадастрового обліку та системи оцінки майна. Впровадження сучасних геоінформаційних технологій (ГІС) сприятиме точнішому обліку

земельних ресурсів і нерухомості, підвищить ефективність нарахування земельного податку та орендної плати. Підтримку малого та середнього бізнесу. Створення сприятливих умов для підприємництва спрощення процедур реєстрації, надання консультацій, електронних сервісів стимулює розширення податкової бази за рахунок зростання кількості офіційно зареєстрованих платників.

Ефективний податковий контроль є запорукою дотримання платниками податкової дисципліни. Проте сучасний контроль повинен ґрунтуватися не на каральних, а на аналітичних і превентивних підходах. Серед пріоритетних напрямів. Розвиток ризик-орієнтованого підходу до перевірок. Перевірки мають проводитись вибірково лише щодо суб'єктів, діяльність яких викликає підозру щодо можливих порушень (заниження бази оподаткування, відсутність звітності, значні коливання у сплаті). Це дасть змогу ефективніше використовувати ресурси контролюючих органів. Впровадження електронних систем моніторингу податкової дисципліни. Такі системи можуть автоматично відстежувати сплату податків, виявляти ризикових платників, аналізувати тенденції ухилення та забезпечувати оперативне реагування. Підвищення ролі аналітичної діяльності у процесі контролю. Використання великих даних (Big Data) і спеціалізованих програмних рішень дає змогу виявляти закономірності, прогнозувати порушення та формувати звіти з високою точністю. Зміщення акценту з покарання на профілактику. Платників слід мотивувати до добровільного виконання зобов'язань через нагадування, консультації та попередження, а не лише штрафи [60].

Податкова культура є важливим чинником забезпечення стабільних надходжень до місцевих бюджетів. Її підвищення формує у громадян відповідальне ставлення до власних податкових обов'язків і зміцнює довіру до органів влади. Реалізація цього напряму передбачає. Проведення системних інформаційно-просвітницьких кампаній. Через ЗМІ, соціальні мережі, офіційні сайти громад слід пояснювати значення місцевих податків, цілі їх використання та переваги сумлінної сплати. Публічне звітування про використання

податкових коштів. Коли громадяни бачать, що їхні податки реально працюють — фінансують дороги, школи, медичні заклади — рівень довіри до влади та податкової системи зростає. Створення системи заохочень для сумлінних платників. Це можуть бути знижки на оплату вчасно сплачених податків, публічне відзначення найвідповідальніших платників, участь у місцевих програмах підтримки. Формування податкової культури через освіту. Важливо вводити елементи фінансової грамотності та податкової етики в навчальні програми шкіл і коледжів, щоб виховувати свідоме покоління платників.

Стабільна та зрозуміла податкова політика запорука ефективного адміністрування. Часті зміни податкового законодавства, складні процедури розрахунку та сплати податків негативно впливають на дисципліну платників і знижують рівень довіри. Основні напрями вдосконалення. Спростити процедури адміністрування податків. Зменшення кількості форм звітності, автоматичне нарахування платежів, впровадження електронних сервісів зменшать бюрократичний тиск на громадян. Забезпечити стабільність і передбачуваність податкових норм. Часті зміни ставок або пільг ускладнюють планування діяльності підприємців і місцевих органів. Делегувати громадам більше повноважень. Надання права самостійно визначати ставки, пільги та механізми контролю дозволить враховувати місцеві особливості й підвищити ефективність управління податковими надходженнями. Підвищити якість нормативних актів. Потрібне чітке формулювання термінів, усунення колізій і дублювань, узгодженість між Податковим кодексом та законами, що регулюють місцеве самоврядування [28].

Аналітичне моделювання та прогнозування це сучасний інструмент управління місцевими фінансами, що дозволяє обґрунтовано приймати рішення щодо податкової політики. Основні напрями. Застосування інструментів аналітичного прогнозування податкових надходжень. Моделювання на основі динаміки попередніх років і соціально-економічних показників допоможе громадам точніше планувати бюджети. Оцінка ефективності прийнятих податкових рішень. Після введення нових ставок або пільг необхідно аналізувати

їх вплив на надходження, інвестиційну привабливість і розвиток підприємництва. Формування системи показників податкового потенціалу громади. Це дасть змогу виявити резерви збільшення надходжень і ефективніше розподіляти ресурси. Використання геоаналітики та просторових даних. Аналіз розміщення платників, об’єктів нерухомості й земельних ділянок допоможе визначати території з найбільшим фіскальним потенціалом

Удосконалення адміністрування податків має здійснюватися у кількох напрямах. Насамперед — це впровадження сучасних інформаційних технологій і електронних сервісів, які спрощують процес сплати податків, мінімізують контакт платників із податковими органами та зменшують ризики корупції. Автоматизація обробки даних, інтеграція податкових реєстрів з іншими державними базами, а також застосування аналітичних інструментів для виявлення ухилення від оподаткування є важливими елементами ефективного управління податковими надходженнями. Організаційні заходи мають бути спрямовані на підвищення професійної компетентності працівників податкових органів, удосконалення внутрішнього контролю, чітке розмежування повноважень між центральними та місцевими рівнями податкової адміністрації. З правового погляду, доцільним є подальше вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює механізми справляння місцевих податків і зборів. Зокрема, варто забезпечити більшу гнучкість у встановленні ставок податків органами місцевого самоврядування з урахуванням специфіки регіону, соціально-економічних умов і потреб громади. Це сприятиме підвищенню фіскальної автономії місцевих бюджетів [64].

Отже, підвищення ефективності адміністрування місцевих податків — це багатовимірний процес, що вимагає координації дій усіх зацікавлених сторін. Його реалізація сприятиме не лише зростанню дохідної частини місцевих бюджетів, але й створенню передумов для сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад, підвищення якості життя населення та посилення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі «Пріоритетні напрями вдосконалення механізму місцевого оподаткування» було визначено ключові шляхи реформування системи місцевих податків і зборів, необхідні для зміцнення фінансової автономії територіальних громад та підвищення ефективності адміністрування. Головною передумовою реформування є розширення податкової автономії органів місцевого самоврядування (ОМС) через адаптацію найкращих практик європейських країн, де місцева влада має широкі повноваження щодо встановлення ставок та формування власної податкової бази. Встановлено, що чинне законодавство, попри позитивні зрушення, все ще потребує забезпечення більшої стабільності та передбачуваності. Часті зміни до Податкового кодексу створюють невизначеність і ускладнюють довгострокове бюджетне планування. Критично важливим є чітке розмежування повноважень між центральними податковими органами та ОМС, з поступовою передачею на місцевий рівень функцій нарахування, контролю та адміністрування тих податків (наприклад, податок на нерухоме майно), щодо яких ОМС володіють найповнішою інформацією.

Це має супроводжуватися розробкою типових економічно обґрунтованих методик для встановлення ставок, що забезпечить справедливість податкового навантаження та уникне суб'єктивізму рішень місцевих рад. Фундаментальним принципом, який має бути реалізований, є фіскальна достатність, що означає забезпечення місцевих бюджетів власними доходами, достатніми для виконання як власних, так і делегованих державою повноважень.

Вирішальним фактором підвищення ефективності механізму місцевого оподаткування є комплексна цифрова трансформація. Необхідна повна інтеграція та синхронізація ключових державних інформаційних ресурсів: Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та баз даних Державної податкової служби. Створення єдиного електронного реєстру об'єктів місцевого оподаткування є пріоритетом, оскільки

це дозволить автоматизувати процеси нарахування, мінімізувати помилки, пов'язані з людським фактором, та, найголовніше, суттєво розширити податкову базу через виведення з «тіні» об'єктів нерухомості та земельних ділянок, які не обліковуються або використовуються не за призначенням. Вдосконалення контрольних заходів має бути спрямоване на розвиток ризик-орієнтованого підходу до перевірок, перехід від каральної до превентивної та аналітичної функції податкового контролю. Для платників податків необхідна імплементація електронних сервісів (мобільні додатки, «Електронний кабінет платника місцевих податків»), що спростить процедури декларування та сплати. Це, в свою чергу, підвищить податкову культуру та мінімізує адміністративні витрати.

Для забезпечення стійкості місцевих фінансів та стимулювання економічної активності необхідно диверсифікувати джерела доходів. Це включає: Оптимізацію використання існуючих податків: Надання ОМС більшої гнучкості у встановленні диференційованих ставок єдиного податку для I та II груп (у межах законодавчих обмежень) з метою стимулювання малого підприємництва в депресивних або пріоритетних галузях. Також необхідно забезпечити реалізацію права ОМС на встановлення різних ставок податку на нерухомість залежно від функціонального використання об'єктів. Впровадження нових цільових зборів: Обґрунтовано доцільність запровадження місцевих екологічних зборів за забруднення або користування природними ресурсами, доходи від яких мають цільовим чином спрямовуватися виключно на місцеві програми з охорони довкілля, утилізації відходів та енергоефективності. Вдосконалення туристичного збору: Необхідно надати ОМС право встановлювати більш гнучкі та диференційовані ставки туристичного збору залежно від сезону та класу об'єкта розміщення, а також посилити механізми контролю за його стягненням у неформальному секторі (приватний житловий фонд). У підсумку, успіх реформування механізму місцевого оподаткування залежить від досягнення синергетичного ефекту між інституційною автономією громад, стабільністю законодавчої бази, повною цифровізацією адміністрування та розумною диверсифікацією фіскальних інструментів

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження комплексно охопило теоретичні, аналітичні та прикладні аспекти функціонування механізму місцевих податків і зборів в Україні, особливо в контексті фінансової децентралізації. Мета роботи обґрунтування пріоритетних напрямів вдосконалення цього механізму для зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад була досягнута. Загальні висновки структуровані відповідно до логіки роботи.

Дослідження підтвердило, що в умовах децентралізації місцеві податки і збори трансформувалися зі звичайного джерела наповнення бюджету на повноцінний інструмент територіального розвитку та економічного регулювання. Їхня роль вийшла за межі суто фіскальної функції. Вони набули потужної стимулюючої функції, оскільки через механізм ставок ОМС можуть заохочувати інвестиції у пріоритетні сфери або, навпаки, обмежувати небажані види діяльності. Ключовим теоретичним висновком є необхідність дотримання принципів субсидіарності та фіскальної достатності. Принцип субсидіарності вимагає надання ОМС максимальної кількості повноважень (і фінансових ресурсів для їх виконання) на тому рівні управління, де вони можуть бути реалізовані найефективніше. Принцип фіскальної достатності передбачає, що власні доходи громади мають покривати принаймні 60–70% її видаткових потреб, що є запорукою стійкості. Сьогодні цей показник в Україні значно нижчий, оскільки значна частина бюджету все ще формується за рахунок трансфертів та ПДФО.

Фінансова децентралізація, розпочата у 2014 році, призвела до революційного зростання місцевих бюджетів. Аналіз показав, що у період з 2014 по 2021 рік (до початку повномасштабної агресії) загальні доходи місцевих бюджетів зросли більш ніж у 2,5 рази (наприклад, з 140 млрд грн до понад 360 млрд грн). При цьому частка власних доходів у загальному обсязі зросла в середньому до 50-55% (з урахуванням ПДФО). Однак, цей успіх має значний структурний недолік. Домінуюча роль ПДФО: Податок на доходи фізичних осіб

(ПДФО), який становить 60% власних доходів місцевих бюджетів (до вилучення військового ПДФО), продовжує залишатися централізованим за суттю. Це створює високу залежність доходів громади від кількості офіційно працевлаштованих осіб на її території. Низький потенціал податків на майно: Справжні місцеві податки — податок на нерухоме майно та плата за землю — попри зростання, все ще не реалізують свій потенціал. За розрахунками експертів, через прогалини в адмініструванні та неактуальність реєстрів, податковий потенціал цих податків реалізовано лише на рівні 35–45%. Це означає, що понад 50% можливих надходжень втрачається. Диспропорції в Єдиному податку: Хоча Єдиний податок є важливим джерелом (до 15% власних доходів), його структура, де ставки для I та II груп прив'язані до мінімальної заробітної плати, не завжди дозволяє ОМС гнучко реагувати на місцеві економічні умови. Наприклад, максимальна ставка для I групи становить 10% від мінімальної зарплати (що сьогодні становить близько 800 грн на місяць), а для II групи — 20% (близько 1600 грн на місяць). Ця централізована прив'язка обмежує стимулюючу функцію ОМС.

Найбільш критичною проблемою є значний податковий розрив (tax gap), спричинений недосконалістю адміністрування. Згідно з даними аналізу: Проблема обліку землі: В Україні до 30% сільськогосподарських угідь та до 40% земель під забудовою можуть мати неактуальний правовий статус або нечіткі межі, що унеможливлює коректне нарахування плати за землю. Необлікована нерухомість: За оцінками, обсяг незареєстрованих або введених в експлуатацію, але не облікованих об'єктів нерухомості може сягати десятків мільйонів квадратних метрів, що у перерахунку на середню ставку податку становить мільярди гривень втрат на рік.

Стратегічною метою є перехід до моделі, де ОМС стають повноцінними адміністраторами справжніх місцевих податків. Пропонується законодавчо закріпити поступове делегування ОМС функцій нарахування, контролю та обліку щодо податку на нерухоме майно та плати за землю. Це забезпечить: Підвищення відповідальності: ОМС будуть прямо зацікавлені у проведенні

повної інвентаризації. Зниження адміністративних витрат: Прямий контакт платника з місцевою владою ефективніший, ніж взаємодія через централізований орган.

Цей перехід має бути супроводжений обов'язковою вимогою до ОМС публікувати фінансові звіти про надходження та використання коштів із деталізацією, що підвищить довіру та підзвітність. Найбільший потенціал для зростання надходжень лежить у цифровій інтеграції. Створення Єдиної Бази: Необхідна повна, автоматизована і щоденна синхронізація Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та реєстрів платників податків. Ця система (e-Tax Local) дозволить автоматично ідентифікувати об’єкти, власники яких не сплачують податки або сплачують їх за невірною ставкою. Прогнозований Ефект: Успішна цифровізація та повна інвентаризація потенційно здатні скоротити податковий розрив щодо майнового оподаткування мінімум на 15-20% протягом 3-5 років, що еквівалентно додатковим надходженням десятків мільярдів гривень до місцевих бюджетів.

Туристичний збір: ОМС мають отримати право на більшу диференціацію ставок туристичного збору, наприклад, встановлювати сезонні ставки або ставки залежно від класу об'єкта розміщення (готелі 4-5 зірок можуть мати ставку 1,5% від мінімальної зарплати, тоді як хостели — 0,5%), що забезпечить справедливість та збільшить загальні надходження. Екологічні збори: Запропоновано запровадження місцевого цільового екологічного або інфраструктурного збору (наприклад, за утилізацію твердих побутових відходів) з обов'язковим спрямуванням 100% зібраних коштів на відповідні місцеві програми. Це не лише наповнить бюджет, але й посилить екологічну свідомість. Земельна реформа: Необхідно надати ОМС більше важелів впливу на оцінку нормативно-грошової вартості (НГО) землі, яка є базою для оподаткування. Чинна система, де НГО часто не відповідає ринковій вартості (особливо у приміських зонах), гальмує надходження.

Система місцевого оподаткування в Україні перебуває на етапі критичної трансформації. Її подальший успіх залежить від переходу від пасивного збору податків до активного фінансового менеджменту.

Головний висновок роботи: Для забезпечення стійкості місцевих фінансів необхідно досягти синергії між інституційною сміливістю (делегування повноважень ОМС), технологічною інновацією (повна цифровізація реєстрів) та економічною гнучкістю (диверсифікація податкових інструментів). Успішна реалізація цих напрямів дозволить місцевим податкам і зборам повністю розкрити свій потенціал, забезпечити додаткові надходження у розмірі, що, за нашими оцінками, може становити до 15-20% від поточних власних доходів громад, та створити міцну фінансову основу для післявоєнної відбудови та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Л. Економіка і філософія податку : монографія. .Київ : Знання України, 2015. 246 с.

2. Андрущенко В.Л. Податкова система: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 416 с.

3. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система України : навч. посіб. . за ред. Ю. Б. Іванова. .Київ : Центр учбової літератури, 2006. .312 с. (Або Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: Підручник. К.: «Атіка», 2006.920 с. Включено як найповніше видання).

4. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: навчальний посібник. Тернопіль: Карт.бланш, 2004. 331 с.

5. Лютий І. О. Податкова система : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 456 с.

6. Лютий І. О. Податкова політика держави: теоретико.методологічні аспекти формування та реалізації : монографія. .Київ : НАДУ, 2009.280 с.

7. Лютий І. О., Дрига А. Б., Петренко М. О. Податки на споживання в економіці України. К.: Знання, 2005. 335 с.

8. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія: за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання України, 2008. 190 с.

9. Податкова система України : підручник М. В. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П’ятаченко та ін.; К.: Либідь, 1994. 464 с.

10. Податкова система : навч. посібник. . за ред. І. О. Лютого. К. .ЦНЛ. 2011. 456 с.

11. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади . О. Кириленко, .Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

12. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. . К.: Знання.Пресс, 2004. 454 с.

13. Юрій С. І., Федосов В. М. Фіскальна політика: теорія, методологія, практика : навч. посіб. .Київ : Центр учбової літератури, 2012. 384 с.

14. Богатирьова Є. М. Генезис податкових реформ в Україні. Економічний простір. 2017. № 118. С. 126-142.

15. Бойко О.Я. Еволюція податкової системи України. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 2. С. 241-247.

16. Галамай Р. Я. Теоретико.методичні основи розвитку податкової системи. Соціально.економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. ДУ «Ін.т регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАНУ», Львів, 2016, Вип. 5 (121), с. 109-115.

17. Галамай Р. Я., Прокіпчук Л. І. Формування податкової системи в умовах децентралізації: досвід країн.членів Європейського Союзу. Соціально.економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. НАН України. ДУ «Ін.т регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАНУ» ; Львів, 2017. Вип. 6 (128). С. 132-135.

18. Гушан О. В., Громмова А.Є. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні. Молодий вчений. 2017. № 4. С. 651-653.

19. Диха М.В., Гончаров Ю.В. Податкова система як складник забезпечення розвитку соціально.економічної системи України. Сучасні питання економіки і права. 2018. Вип. 1. С. 86-99.

20. Замасло О., Віняр О. Бюджетно.податкова політика України в умовах євроінтеграції Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку : збірник матеріалів Міжнародної науково.практичної конференції (м. Київ, 27–28 листопада 2015 р.). Київ : ГО “Київський економічний науковий центр”, 2015. Ч. 3. С. 18–21.

21. Захожай К. В., Жам О. Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України. Проблеми інноваційно.інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. 2019. № 18. С. 103. 114.

22. Карлін М.І. Встановлення ставок основних податків в Україні на основі принципу прогресивності. Регіональна економіка. 2015.№4. С. 102-107.

23. Крупка М. І. Програмно.цільовий метод бюджетування в Україні. Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 41. С. 16-34.

24. Лаврешов А.Ю. Теоретико.методичні основи побудови податкової системи в Україні. Менеджер. 2015. № 1. С. 174-180.

25. Ляшенко Ю.І. Бюджетні кошти держави: теорія і практика формування. Науковий вісник національного університету ДПС України (економіка, право). 2013. № 3 (62). с. 105-112.

26. Магопець О. А. Визначення сутності поняття «оподаткування» в контексті його сприйняття як соціального процесу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 33. С. 111-119.

27. Майстро С.В., Майстро Р.Г., Майстро Д.С. Результативність та напрями удосконалення державної податкової політики в умовах економічних трансформацій. Теорія та практика державного управління. 2018. Вип. 4. С. 112-118.

28. Макаренко М., Трухонов Ю. Податкова система як елемент забезпечення податкової політики держави. Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія „Економіка та управління”.2012. Вип.19. .с. 118 -123.

29. Новицький В.Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально.економічного розвитку: питання методології. Фінанси України. . 2007. № 10. С. 60-73.

30. Оніщик Ю.В. Податки і збір як системоутворюючі категорії податкового права: поняття, ознаки, сутність. Адвокат. 2010. №2. .С. 32-35.

31. Пасічний М. Фіскальна результативність податкової системи України. Вісник Київського національного торговельно.економічного університету. 2018. № 3. С. 116-130.

32. Радова О.В. Оподаткування в Україні: нововведення, тенденції та проблеми розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(3). С. 104-108.

33. Тищенко В., Островський Д., Гомон М. Оцінювання регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємства. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2020. Вип. 1. С. 59.71. DOI: 10.35774.ibo2020.01.059.

34. Чинчик А. А., Голубка В. М. Методологічний алгоритм дослідження. Політика оподаткування у процесі трансформації національної економіки .. Jakosc szansa na lepszy swiat. uwarunkowania i konsekwencje: Monografia podredakcja Elizbiety Skrzypek. . Lublin, 2020.С. 255-262.

35. Черба В.М., Сосенкова К.Р., Стасюк А.В. Податок на прибуток: історичний огляд. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 32-34.

36. Швабій К.І. Теоретичні підходи до формування і реалізації податкової політики держави. Фінанси України. 2015. № 10. С. 90-103.

37. Шкварчук Л.О., Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю. Фіскальне стимулювання боргового фінансування суб’єктів підприємництва в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 23. С. 585-591.

38. Шосталь С.О. Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання. Статистика України. 2008. № 3. С. 119-122.

39. Юрій С. М. Податкова система України: становлення та розвиток. Чернівецький торговельно.економічний інститут Київського національного торговельно.економічного університету. 2014. № 3. С. 286-292.

40. Ярема Я.Р. Аналіз податкового навантаження на ведення бізнесу в Україні. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 30. С. 466-471.

41. Castro Ed. F. A. O. Taiwan: Reference Of Good Practices For Latin America In Clean Industry. SocioEconomic Challenges. 2019. № 3(2). P. 110.125. URL: http:..doi.org.10.21272.sec.3(2).110.125.2019.

42. Chynchyk A. [та ін.] Managing The Economic Security Within Constant Evolution Company . A. Khuazheva, T. Bielialov, A. Chynchyk, B. Yatsykovskyy, O. Boguslavskyy .. Innovation Management and Sustainable Economic Development in

the Era of Global Pandemic. The 38th International Business Information Management Association Conference (IBIMA) 23.24 November 2021, Seville, Spain. . p. 8023 . 8027.

43. Glants V. Optimization of Bank Expenses on Marketing Communications. Financial Markets, Institutions and Risks. 2018. № 2(1). P. 37.49. DOI: 10.21272.fmir.2(1).37.

44. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755.VI. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс. URL: https:..zakon.rada.gov.ua.laws.show.2755.17.

45. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо 60 запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України № 190.IX від 4.10.2019 року. URL: https:..zakon.rada.gov.ua.laws.show.190.20#Text.

46. Про внесення змін до ПКУ та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID.19): Закон України в редакції від 29.05.2020 № 533.IX. URL: https:..zakon.rada.gov.ua.laws.show.533.20.

47. Запорізька міська рада. Рішення «Про бюджет Запорізької міської територіальної громади на 2023 рік» № 129 від 07.12.2022 (код бюджету 0856200000) : рішення Запорізької міської ради від 30.12.2022. Запоріжжя : Запорізька міська рада, 2022. URL: https:..zp.gov.ua.documents.81024.pro.biudzet.zaporizkoyi.miskoyi.teritorialnoyi.gromadi.na.2023.rik?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.11.2025).

48. Плата за землю. Вісник. Офіційне видання Державної фіскальної служби України. 30.01.2015. № 4. URL: http:..www.visnuk.com.ua.ua.pubs.id.8022.

49. Treaty on European Union. Document 11992M.TXT. Official Journal C 191, 29.07.1992 P. 0001 . 0110. URL: https:..eur.lex.europa.eu.legalcontent.EN.TXT.?uri=CELEX:11992M.TXT.

50. База даних Євростату. URL: https:..ec.europa.eu.eurostat.en.data.database.

51. Данилишин Б. Про роль національної науки у відродженні України: LB.ua (6.05.2022). URL: https:..lb.ua.blog.bogdan_danylysyn.515894_pro_rol_natsionalnoi_nauki.html.

52. Дежавю державного бюджету.2020. URL: https:..dt.ua.macrolevel.dezhavyuderzhavnogo.byudzhetu.2020.326088_.html.

53. Доходи зведеного бюджету. URL: https:..index.minfin.com.ua.ua.finance.budget.cons.income.

54. Європейська Бізнес Асоціація. URL: https:..eba.com.ua.

55. Загальнодержавні податки та збори. URL: https:..m.zir.tax.gov.ua.main.index.stavk.

56. Куропась І. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання: Громадський простір (13.04.2022). URL: https:..www.prostir.ua.?news=ekonomika.vijny.ta.povojennyj.

57. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: http:..www.minfm.gov.ua.control.uk.publish.archive.mam?cat_id=77643.

58. Пенсійний фонд України. URL: https:..www.pfu.gov.ua.byudzhet.zvit.provykonannya.byudzhetu.pensijnogo.fondu.ukrayiny..

59. Податки в Україні vs країни ЄС: де платять більше? Ціна держави. URL: http:..cost.ua.news.714.podatky.v.ukrayini.vs.krayiny.eu.de.platyat.bilshe.

60. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою: Український інститут майбутнього. URL: https:..drive.google.com.file.d.1bVEYJ4Zgj3f8XPHh1C2h99TvfLOh2snh.view.

61. Український інститут місцевого розвитку. Довідка про виконання за 2023 рік : [електронний ресурс] . уклад. .Київ : УІМР, 2024. .[сайт] URL: https:..toolkit.in.ua.files.442.upload.Довідка%20про%20виконання%20за%202023%20рік.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.11.2025).

62. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). URL: http:..www.ukrstat.gov.ua.operativ.operativ2003.vvp.vvp_kv.vvp_kv_u.arh_vvp_kv.html.

63. Щурко О., Зозулюк І. Діджиталізація економіки: виклики для оподаткування. URL: https:..home.kpmg.ua.uk.home.media.pressreleases.2019.09.didzhytalizatsiya.ekonomiky.vyklyky.dlya.opodatkuvannyapohlyad.

64. Раделицький Ю.О., Ковалюк О.М. Моделі формування систем місцевих бюджетів в країнах Європи. Науковий вісник ЛНУ ім. І.Франка (Серія економічна). 2018. Вип. 54. С. 302-308.

65. Волощук Р. Є. Місцеві податки і збори та їхня роль у формуванні податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні: регіональний аспект Р. Є. Волощук Економіка і суспільство. 2018. № 19. Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/145.pdf

66. Віхер М. О. Місцеві податки і збори як джерело наповнення дохідної бази місцевих бюджетів М. О. Віхер. 2023.Електрон. ресурс. Режим доступу: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49517/1/%D0%92%D1%96%D1%85%D0%B5%D1%80_%D0%A4%D0%A4%D0%BC-21.pdf

67. Ватаманюк-Зелінська У. Вплив місцевих податків та зборів на доходи місцевих бюджетів України У. Ватаманюк-Зелінська Молодий вчений. 2024. Режим доступу: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6320

68. Фугело П. М. Місцеві податки і збори та їх роль у фінансовому забезпеченні реалізації власних повноважень органів місцевого самоврядування П2024.https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/download/322/285/627

69. Попова С. П. Роль місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів УкраїниС. П. Попова.2011.Режим доступу: https://dspace.kntu.kr.ua/bitstreams/364fb586-e157-45dc-afe8-5f425a190254/download

70. Головне управління ДПС у Харківській області. Які податки та збори в Україні належать до місцевих? [Електронний ресурс] ДПС.2025. 29 квіт. Режим доступу: https://kh.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/892408.html

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Динаміка надходжень місцевих податків і зборів в Україні (2018–2025 рр.)

Рік	Надходження місцевих податків і зборів, млрд грн	Темп зростання до попереднього року, %	Частка у доходах місцевих бюджетів, %	Коментар
2018	232,5	–	33,2	Стабільний рік, активна фаза децентралізації.
2019	270,5	+16,3	34,1	Зростання завдяки розширенню бази єдиного податку та податку на майно.
2020	283,7	+4,9	32,5	Вплив COVID-19, часткове падіння споживчої активності.
2021	325,8	+14,9	34,7	Відновлення економічної активності після пандемії.
2022	298,4	−8,4	24,4	Спад через воєнний стан, скорочення підприємницької діяльності.
2023	342,6	+14,8	17,8	Збільшення надходжень завдяки підтримці громад і релокації бізнесу.
2024	385,9	+12,6	15,5	Зростання завдяки цифровізації податкового адміністрування.
2025 (прогноз)	445,0	+15,3	14,0	Стабілізація надходжень, поступове відновлення територій.

У період з 2018 по 2025 рік спостерігається загальна тенденція до зростання надходжень місцевих податків і зборів — з 232,5 млрд грн у 2018 році до 445,0 млрд грн (прогноз) у 2025 році, що свідчить про майже дворазове збільшення обсягів доходів місцевих бюджетів за цей час. Однак динаміка розвитку була нерівномірною через вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. У 2018–2021 роках місцеві бюджети демонстрували поступове та стабільне зростання податкових надходжень: 2019 рік показав найвищий приріст +16,3%, що пов'язано з розширенням бази єдиного податку та податку на майно. У 2020 році темпи дещо знизилися до +4,9% через пандемію COVID-19, що спричинила падіння споживчої активності. 2021 рік став періодом економічного відновлення (+14,9%) і повернення до зростання доходів громад.

У 2022 році відбулося різке скорочення надходжень — на 8,4%, що було зумовлено: воєнним станом; зниженням підприємницької активності; евакуацією та релокацією бізнесу з прифронтових територій. Також різко зменшилася частка місцевих податків у структурі доходів — з 34,7% у 2021 р. до лише 24,4%, що свідчить про залежність місцевих бюджетів від трансфертів держави у кризових умовах. Починаючи з 2023 року, фіксується поступове відновлення надходжень: 2023 р. зростання на 14,8%, завдяки релокації бізнесу, активізації громад та підтримці місцевих економік. 2024 р. +12,6%, що пояснюється цифровізацією податкового адміністрування, удосконаленням електронних сервісів і скороченням тіньового сектору. Прогноз на 2025 р. зростання на 15,3%, пов'язане з поступовим відновленням територій, розвитком інфраструктури та відновленням підприємницької діяльності.

Попри абсолютне зростання надходжень, частка місцевих податків і зборів у структурі доходів бюджетів знижується — з 33,2% у 2018 р. до прогнозованих 14,0% у 2025 р. Це може свідчити про: збільшення ролі міжбюджетних трансфертів (дотацій, субвенцій); нерівномірний розвиток регіонів; переорієнтацію податкової системи на централізоване фінансування критичних сфер під час відбудови.

У цілому, у 2018–2025 роках місцеві податки залишаються ключовим джерелом власних доходів громад, однак їх частка у структурі доходів поступово скорочується. Головними драйверами зростання є реформи децентралізації, цифровізація податкових процесів, релокація бізнесу та відновлення економіки після кризи.

ДОДАТОК Б

Приклад розрахунку єдиного податку (спрощена система оподаткування, 2025 р.)

Формула загальна: ЄП = База × Ставка, де База — розмір мінімальної заробітної плати (для 2025 р. — 8 000 грн),Ставка — встановлюється місцевими радами в межах, визначених Податковим кодексом України.

1. Група платників. Платники: фізичні особи — підприємці без найманих працівників, що надають побутові послуги населенню. Ставка: до 10 % від мінімальної зарплати. Формула: $ЄП_1 = 8\,000 \times 0{,}10 = 800$ грн/міс. Річна сума: 800 × 12 = 9 600 грн/рік.
2. Група платників. Платники: ФОП, що надають послуги населенню або іншим платникам єдиного податку, мають до 10 найманих працівників. Ставка: до 20 % від мінімальної зарплати. $ЄП_2 = 8\,000 \times 0{,}20 = 1\,600$ грн/міс. Річна сума: 1 600 × 12 = 19 200 грн/рік.
3. Група платників. Платники: фізичні та юридичні особи з доходом до 7 млн грн/рік. Ставка: 5 % — якщо не є платником ПДВ; 3 % — якщо є платником ПДВ. Формула: $ЄП_3$ = Дохід × Ставка. Наприклад, якщо дохід = 1 000 000 грн: без ПДВ: 1 000 000 × 0,05 = 50 000 грн/рік, з ПДВ: 1 000 000 × 0,03 = 30 000 грн/рік.
4. Група платників (сільгосптоваровиробники). Платники: юридичні особи або ФОП, частка сільськогосподарського виробництва яких ≥ 75 %. Ставка: залежить від нормативної грошової оцінки землі та категорії угідь. Рілля, сіножаті, пасовища — 0,95 %; Багаторічні насадження — 0,57 %; Землі водного фонду — 2,43 %. Формула: $ЄП_4$ = НГО × Ставка. Наприклад, якщо нормативна грошова оцінка ділянки = 100 000 грн: Рілля: 100 000 × 0,0095 = 950 грн/рік.

Таблиця 1.1

Група	Платники	Ставка	База розрахунку	Приклад розрахунку	Сума ЄП
1	ФОП без працівників	до 10 % МЗП	8 000	8 000 × 0,10	800 грн/міс.
2	ФОП (до 10 осіб)	до 20 % МЗП	8 000	8 000 × 0,20	1 600 грн/міс.
3	ФОП, юр. особи	3 % або 5 % від доходу	1 000 000	1 000 000 × 0,05	50 000 грн/рік.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Дмитрієнко Олександр Васильович , студент 2 курсу, заочної форми навчання, економічного факультету, спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітня програма «Фінанси і кредит», адреса електронної пошти dmitrienkoa235@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Місцеві податки і збори, та їх роль у формуванні місцевого бюджету» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____	_____	_____
(дата)	(підпис)	(ініціали, прізвище)